

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۷۸۱
کد موضوعی: ۳۹۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۲/۲۳

عنوان گزارش:

گونه‌شناسی عناصر اکوسیستمی پدیده فساد
و تحلیل و رتبه بندی اهمیت آنها
(در راستای تنظیم برنامه مقابله با فساد
بر اساس مرور سیستماتیک، فرات)

نوع گزارش: طرح/لایحه راهبردی نظارتی

نام دفتر:

دبیرخانه دائمی مقابله با فقر، فساد و تبعیض

تهیه و تدوین کنندگان:

بهروز کاملی، بهروز طهماسب کاظمی، سیدیونس ادیانی، امیر یونسیان

ناظران علمی:

گرافیک و صفحه آرایی:
نرجس امیراحمدی

ویراستار ادبی:

واژه‌های کلیدی:

- رتبه‌بندی
- مصادیق فساد
- بسترهای فساد
- عاملین فساد

دبیرخانه دائمی مقابله با
فقر، فساد و تبعیض

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۹	۱. مبانی نظری
۱۳	۲. یافته‌های پژوهش
۲۴	۳. گونه‌شناسی عاملین فساد
۲۷	۴. گونه‌شناسی بسترها و زمینه‌های فساد
۳۰	۵. رتبه‌بندی مصادیق و عاملین فساد
۳۴	۶. جمع‌بندی و پیشنهادات سیاستی
۳۵	منابع و مأخذ

فهرست جدول

۹	جدول ۱. اهم مصوبات ناظر بر بازگشت ارز از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲
---	---

گونه‌شناسی عناصر اکوسیستمی پدیده فساد و تحلیل ورته بندی اهمیت آنها (در راستای تنظیم برنامه مقابله با فساد بر اساس مرور سیستماتیک، فرات)

چکیده

انسان‌ها در طول تاریخ، برای فهم پدیده‌های پیرامون خود و برای انتقال مفاهیم ذهنی خویش؛ نیازمند الفاظ و معانی مشترک بوده‌اند [۳]. اما به مرور زمان، مفاهیم تکثیر شده، که گاه در قامت نظریه‌ها خود نمایی می‌کنند، مسئله‌ساز می‌شوند و لذا گونه‌شناسی و طبقه‌بندی مفاهیم و نظریه‌ها را ضروری می‌سازد. با تغییر در گونه‌شناسی‌ها، تغییرات اساسی در ادراک ما از پدیده‌های مورد مطالعه رخ می‌دهد. که لازمه تحول است. آشنایی با گونه‌شناسی مصادیق فساد و ایجاد چارچوب‌های جدید طبقه‌بندی آن، امکان مواجهه فعال و کارآمدتر شدن طرح‌های مقابله با فساد را ایجاد می‌کند.

در دو سه دهه گذشته، پدیده چندوجهی، چند سطحی و چند عاملی فساد توجه بسیاری از جامعه‌شناسان، روان‌شناسان، انسان‌شناسان، اقتصاددانان، پژوهندگان حوزه مطالعات علوم مدیریت، حقوق، علوم سیاسی و دیگر رشته‌ها را به خود جلب کرده است و به واسطه آن بدنه دانش و ادبیات پژوهشی مبسوطی در سطوح متفاوت تولید شده است. در یک برداشت کلی، این گزارش با اتکا به این بدنه دانش و ادبیات پژوهشی وسیع و همین‌طور بینش‌های مفید موجود در علوم مورد بحث، به تفصیل به گونه‌شناسی‌های مختلف مصادیق فساد، عاملین فساد و زمینه‌ها و بسترهای فساد می‌پردازد. بنابراین، مباحث این بخش ضمن ارائه چارچوب مفهومی‌ای که برای بحث درباره پدیده فساد ضروری است، پایه‌های لازم برای آنچه در ادامه می‌آید را بنیان می‌نهد.

شرح / بیان مسئله

فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده چرکین کشورها و نظام‌ها و اگر در بدنه حکومت‌ها عارض شود، زلزله ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آن‌هاست؛ و این برای نظامی، چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنائی تر از مقبولیت اجتماعی است، بسیار جدی تر و بنیانی تر از دیگر نظام‌هاست [۱].

عدالت در صدر هدف‌های اولیه همه بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه ممتاز است؛ این، کلمه‌ای مقدس در همه زمان‌ها و سرزمین‌هاست و به صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولی عصر (ارواح‌نفاذ) میسر نخواهد شد، ولی به صورت نسبی، همه جا و همه وقت ممکن و فریضه‌ای بر عهده همه بویژه حاکمان و قدرتمندان است. جمهوری اسلامی ایران در این راه گام‌های بلندی برداشته است که اشاره کوتاهی به آن خواهد شد؛ و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد و توطئه‌واژگونه‌نمایی و لاقط سکوت و پنهان‌سازی که اکنون بر نامه جدی دشمنان انقلاب است، خنثی گردد [۱].

پدیده فساد در جمهوری اسلامی ایران همانند کشورهای دیگر، جزو مسائل کلان نظام حکمرانی است. اما وجه قابل تأمل مسئله، تفاوت ساختار نظام سیاسی و ارزشی بودن بنیان نظام جمهوری اسلامی ایران است که به نظر می‌رسد باید تسهیل‌کننده فرآیند پیشگیری و مبارزه با فساد باشد، اما هنوز چنانکه باید احاطه کامل بر همه جوانب آن پیدا نکرده است. از این رو، چنین سوآلی به ذهن متبادر می‌شود که ترتیبات نهادی حاکم بر نظام تدبیر امور کشور چیست که به رغم ارزشی بودن پایه‌های حکومت و ابتنای قانون اساسی بر حاکمیت الهی، نظام پیشگیری و مبارزه با فساد در کشور از وضعیت مناسبی برخوردار نیست؟ هر چند مبانی نظری حاکم بر تدوین شاخص‌های اندازه‌گیری بین‌المللی متفاوت از مبانی نظری و ارزشی حاکم بر بسیاری از کشورهای جمله ج.ا.ا است و در دستیابی به داده‌ها هم از روش‌های غیر قابل اعتماد و مبتنی بر پیمایش‌های محدود و غیر واقعی استفاده می‌شود و به همین دلیل این گونه رتبه بندی‌ها قابل اعتنا نیست اما طبق گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل (۲۰۲۱)، جایگاه در بین ۱۶۱ کشور ۱۲۱ گزارش شده و رتبه ادراک شاخص فساد از ۱۱ عدد ۶/۸ بوده است که نسبت به سال قبل تنزل یافته است [۲].

از این رو توجه در وضعیت و عملکرد نظام، تدبیر امور در مواجهه با فساد و مبارزه با آن، انبوهی از علل، عوامل و راهکارها را تبیین می‌کند. بنابراین، یکی از مهمترین مسائل جامعه علمی، سیاست‌گذاران، نهادها و سازمان‌ها در جمهوری اسلامی ایران، شناخت علل و عوامل پدیده فساد، شناسایی پیامدهای آن و ارائه راهکارهای پیشگیری و در خصوص مبارزه با آن بوده است تا چرخه سیاستگذاری پیشگیری و مبارزه با فساد (مسئله‌شناسی، تدوین و اتخاذ سیاست، اجرا و پیاده‌سازی سیاست، ارزیابی و تحلیل سیاست)، به نحو مطلوب، انجام شود.

در جامعه علمی و پژوهشی، مهمترین ابزار بررسی علمی، کتاب‌ها و مقالات علمی انتشار یافته هستند، معمولاً تلاش می‌شود جهت شناخت دقیق مسئله، مطالعات علمی-پژوهشی در آن حوزه را ناظر بر کارکردهای تقنین، اجرا و قضا مورد مذاقه قرار دهند. مسئله فساد نیز از این قاعده مستثنا نیست. مسئله فساد به مثابه یک مسئله اقتصادی و سیاسی، به دلیل وابستگی بسیاری که به حوزه‌های مختلف علوم انسانی دارد، از دریچه‌های مختلف به آن نگریسته شده است. این امر از یک طرف، تبیین مسئله فساد را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار می‌دهد، اما از سوی دیگر، بر پیچیدگی‌های خود مسئله فساد می‌افزاید. از این رو، تعداد زیادی از مطالعات فساد در رشته‌های مختلف وجود دارد که گاهی با روش، طرح مسئله و ادبیات متفاوت نگاشته شده‌اند.

انسان‌ها در طول تاریخ، برای فهم پدیده‌های پیرامون خود و برای انتقال مفاهیم ذهنی خویش؛ نیازمند الفاظ و معانی مشترک بوده‌اند [۳]. اما به مرور زمان، مفاهیم تکثیر شده، که گاهی در قامت نظریه‌ها خودنمایی می‌کنند، مسئله‌ساز می‌شوند و گونه‌شناسی و طبقه‌بندی مفاهیم و نظریه‌ها را ضروری می‌سازد. با تغییر در گونه‌شناسی‌ها، تغییرات اساسی در اداراک ما از پدیده‌های مورد مطالعه رخ می‌دهد. که لازمه تحول است. برخی اندیشمندان گونه‌شناسی را در حد نظریه‌های پیچیده در نظر می‌گیرند [۴]. برای نمونه، طی سال‌های گذشته با هجوم نظریه‌ها در مدیریت؛ چالشی به وجود آمد که از آن با عنوان جنگل معانی [۵]. یاد شده است، بر این اساس ضرورت گونه‌شناسی نظریه‌ها نمایان شد و اقدامات افرادی همچون هارولد کونتز (۱۹۶۱ و ۱۹۸۰)، ویلیام اسکات (۱۹۶۱)، تامپسون (۱۹۶۷)، ریچارد اسکات (۱۹۸۷)، استلی و ون دی ون (۱۹۸۳)، کویین و همکاران (۱۹۹۰) و بوریل و مورگان (۲۰۱۷) در گونه‌شناسی نظریه‌های مدیریت را می‌توان در این زمینه قلمداد کرد. آشنایی با گونه‌شناسی و ایجاد چهارچوب‌های جدید طبقه‌بندی، امکان مواجهه فعال با نظریه‌ها و غنی‌تر شدن زبان علم و مفاهیم مشترک خواهد بود [۶].

به نظر می‌رسد برای مقابله با فساد به عنوان یک فعالیت نظام‌مند، در مرحله اول باید گونه‌های مختلف عناصر پدیده فساد؛ و نقش هر یک

از آنها در اکوسیستم فساد را شناسایی کرد و سپس با اصلاح نقش‌ها و ماموریت‌های سیستم‌ها و سازمان‌های مقابله با فساد نسبت به ایجاد هماهنگی در راستای یک برنامه مشترک تحولی مداخله کرد. اما تعدد عناصر مؤثر در مسئله فساد (که در این تحقیق عناصر پدیده فساد نامیده می‌شوند) و نقش‌های بسیار گسترده، پیچیده و مبهم هر یک از بازیگران، باعث سردرگمی متولیان مقابله با فساد شده است. به عنوان مثال، مصادیق فساد، زمینه‌های فساد، عوامل فساد، نهاد‌های مقابله با فساد و... تعدادی از عناصر مؤثر در فساد هستند که باید مورد تحلیل و بازنگری قرار گیرند.

برای تحول آفرینی در مقابله با فساد در مقیاس کلان، هم تعدد عناصر مؤثر بسیار زیاد است و هم روابط میان عناصر مؤثر بر بروز فساد بسیار پیچیده است و قواعد حاکم بر روابط میان عناصر کاملاً مبهم است. همچنین یکی از چالش‌های اصلی مقابله با فساد، ابهام در تفکیک درست و تشخیص صحیح عناصر پدیده فساد یعنی؛ مصادیق، علل و ریشه‌ها، زمینه‌های اصلی، عاملین فساد و... است. به عنوان نمونه گاهی یک مصداق فساد به عنوان علت فساد در نظر گرفته می‌شود و در جهت مقابله با آن منابع مالی و... صرف می‌شود و به جای مقابله با علت پدیده به عارضه توجه می‌شود که نهایتاً باعث عدم توفیق در مقابله با فساد است. با توجه به محدودیت ظرفیت‌ها و منابع موجود در جهت مقابله با فساد مهم است که عناصر فساد را به درستی از هم تفکیک کنیم.

یکپارچه کردن نهاد‌های مقابله با فساد و معماری کلان نقش‌ها و کارکردهای این نهادها برای دستیابی به همراستایی استراتژیک همه اجزا و عناصر مؤثر در مقابله با فساد شاید در سازمان‌های کوچک کار پیچیده‌ای نباشد، اما در مقیاس‌های فراسازمانی کلان کار بسیار پیچیده‌ای است. گفتگو با مدیران سازمان‌ها، پژوهشگران و متخصصان حوزه مقابله با فساد تأیید کننده این ادعا می‌باشد. همچنین گزارش‌های مورد نظر نشان از نارضایتی مدیران از نتایج مربوط به مقابله با فساد دارد. نهایتاً تجربه محققین این پروژه نشان می‌دهد مقابله با فساد در مقیاس کلان کاری بسیار پیچیده است و علی‌رغم رشد روزافزون اقدامات اجرایی و همچنین مطالعات صورت گرفته در ارتباط با مقابله با فساد هنوز مطالعات کافی در مورد گونه‌شناسی عناصر پدیده فساد و نگرش جامعی در این باره ارائه نشده است. هر یک از تحقیقات پیشین تنها به بخشی از عناصر پدیده فساد نگرسته‌اند و جای خالی مطالعه آنها از منظر کلان احساس می‌شود. به این ترتیب مسأله اصلی پژوهش حاضر گونه‌شناسی عناصر پدیده فساد است و اگر گونه‌شناسی مورد نظر صورت گیرد می‌تواند جرح و تعدیل‌های مناسبی را در چارچوب‌های نظری مقابله با فساد ایجاد کند.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

الف) یکپارچه کردن نهاد‌های مقابله با فساد و معماری کلان نقش‌ها و کارکردهای این نهادها برای دستیابی به همراستایی استراتژیک همه اجزا و عناصر مؤثر در مقابله با فساد شاید در سازمان‌های کوچک کار پیچیده‌ای نباشد، اما در مقیاس‌های فراسازمانی کلان کار بسیار پیچیده‌ای است. گفتگو با مدیران سازمان‌ها، پژوهشگران و متخصصان حوزه مقابله با فساد تأیید کننده این ادعا می‌باشد. همچنین گزارش‌های مورد نظر نشان از نارضایتی مدیران از نتایج مربوط به مقابله با فساد دارد. نهایتاً تجربه محققین این پروژه نشان می‌دهد مقابله با فساد در مقیاس کلان کاری بسیار پیچیده است و علی‌رغم رشد روزافزون اقدامات اجرایی و همچنین مطالعات صورت گرفته در ارتباط با مقابله با فساد هنوز مطالعات کافی در مورد گونه‌شناسی عناصر پدیده فساد و نگرش جامعی در این باره ارائه نشده است. هر یک از تحقیقات پیشین تنها به بخشی از عناصر پدیده فساد نگرسته‌اند و جای خالی مطالعه آنها از منظر کلان احساس می‌شود.

ب) گونه‌شناسی مصادیق فساد نشان می‌دهد که بسیاری از مصادیق فساد سیاسی، فساد رسانه، فساد اداری و حکمرانی در برنامه‌ریزی‌ها و طرح‌های مقابله، نادیده گرفته شده‌اند و طرح اساسی برای مقابله با آن مصادیق وجود ندارد.

ج) رتبه‌بندی مصادیق از منظرهای مختلف نشان دهنده یک واقعیت بسیار مهم در خصوص تفاوت دیدگاه حاکمیت و مردم در خصوص اهمیت مصادیق مختلف فساد دارد. مقایسه این رتبه‌بندی مشخص می‌کند آنچه از منظر حاکمیت بیشتر اهمیت دارد، از نظر مردم درجه اهمیت کمتری دارد و آنچه از منظر مردم اهمیت دارد از منظر حاکمیت در اولویت‌های بعدی قرار گرفته است. به عنوان مثال رتبه‌بندی‌ها نشان می‌دهد در سطح کلان مصادیق فساد امنیتی در منظر حاکمیت اهمیت بیشتری از مصادیق فساد مالی دارند ولیکن مردم چنین دیدگاهی ندارند و مصادیق فساد مالی (اقتصادی) و فساد قضایی دارای اولویت بیشتری هستند. همچنین فساد فرهنگی اجتماعی در دو دیدگاه، جایگاه‌های بسیار متفاوتی را بدست می‌آورد. این تفاوت دیدگاه در برنامه‌های مقابله با فساد تأثیر می‌گذارد و اثرات نامناسبی را در پیش دارد. از این رو هماهنگ کردن دیدگاه حاکمیت و مردم در خصوص مصادیق مهم فساد و میزان اولویت هر یک از آنها یکی از مهمترین پیشنهادات سیاستی این پژوهش است.

۱. مبانی نظری

تعریف فساد

در آیات فراوانی از قرآن کریم، فساد در مقابل اصلاح ذکر شده است. همان‌ها که در زمین فساد می‌کنند و اصلاح نمی‌کنند؛ خداوند، مفسدان را از مصلحان، باز می‌شناسد، و (آنها) را اصلاح کن! و از روش مفسدان، پیروی ننما! راغب در مفردات می‌گوید: فساد خارج شدن از حد اعتدال است، چه زیاد باشد یا کم و ضدش صلاح است. مورد استعمالش در جان، بدن و اشیائی است که از حد اعتدال و مستقیم خارج شده‌اند. [۳] و در هر عمل تخریبی استعمال می‌شود. بنابراین به هر کاری که در او نقص باشد و هر افراط و تفریط در مسائل فردی و اجتماعی فساد می‌گویند و مصداق فساد هستند [۷].

گونه‌شناسی

دنیای گسترده علم را تنها با طبقه‌بندی و گونه‌شناسی می‌توان فهم اجمالی کرد و اگر قرار باشد سازه‌های بنیادین فلسفی همچون هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی با سازه‌ها و مفاهیم متفاوتی جایگزین شوند و از چهار چوب محدود رئالیسم و ایدئالیسم ماتریالیستی به عرصه‌های پهن‌تر مورد بحث در فلسفه اسلامی گسترش یابد، باید گونه‌شناسی‌های جامع‌تر و راهگشایتری در تبیین وضع موجود و افق‌های نظریه‌پردازی ارائه کرد [۶]. لذا با تغییر در گونه‌شناسی‌ها، تغییرات اساسی در چینش و ادراک از مفاهیمی همچون مدیریت، دانش، تحول و فرایند مدیریت آنها به وجود خواهد آمد.

دوتی و گلیک (۱۹۹۴) ادعا دارند که گونه‌شناسی‌ها صرفاً توصیف نیستند بلکه گزاره‌ها و چهارچوب‌های پیچیده نظری هستند که مدل‌سازی کمی و آزمون تجربی دارند. ایشان در مخالفت با برخی نظریه‌پردازان سازمان معتقدند که گونه‌شناسی، تنها یک سازماندهی ساده از انواع نیست، بلکه یک رشته از دلالت‌های منطقی است که مجموعه‌ای از روابط میان مفاهیم، سازه‌ها و متغیرها را مشخص می‌کند. ایشان گونه‌شناسی را به مثابه یک روش دانسته و معتقدند گونه‌شناسی‌ها را در حد نظریه‌های پیچیده می‌توان در نظر گرفت [۴]. در تأیید و تکمیل این ادعا می‌توان گفت تشکری و تدلی با تبیین رویکرد ترکیبی در روش تحقیق، یکی از انواع رویکردهای ترکیبی رالگوی اکتشافی نام نهاده‌اند. در الگوی اکتشافی با روش گونه‌شناسی، ضمن اولویت دادن به داده‌های کیفی برای واکاوی پدیده‌ها، متغیرهای مهم، شناسایی و دسته‌بندی و نظریه‌های بدیع خلق می‌شوند و در مرحله بعد نظریه‌های ساخته شده، آزمون و بررسی دقیق شوند [۸].

مزایای طبقه‌بندی (گونه‌شناسی):

۱. افزایش قدرت توصیف: یک طبقه مناسب، امکان تبیین و توصیف شقوق مختلف بحث را برای محقق فراهم می‌سازد.
۲. کاهش پیچیدگی: در طبقه‌بندی، جمعیت زیادی از داده‌ها یا رده‌های مختص گونه‌شناسی طبقه‌بندی شده و از مواجهه با انبوه اطلاعات گیج‌کننده جلوگیری می‌شود.
۳. شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌ها: در طبقه‌بندی، به دلیل توجه به شباهت‌ها در گروه‌بندی داده‌ها، به شباهت‌های درون‌گروهی توجه بیشتری می‌شود و همچنین تفاوت‌های میان‌گروهی نیز پررنگ‌تر می‌شوند.
۴. ارائه فهرستی جامع از ابعاد موضوع و مطالعه روابط: طبقه‌بندی، همواره بر اساس یک یا چند متغیر عمده صورت می‌گیرد. با گذر زمان و شناسایی متغیرهای جدید، هر بار می‌توان مجموعه داده‌ها را بر این اساس، طبقه‌بندی مجدد کرد.
۵. امکان ارائه و مقایسه گونه‌های مختلف: طبقه‌بندی داده‌ها و رعایت اصل تقلیل‌گرایی در داده‌ها از یک سو و امکان مواجهه کلی با همه گونه‌ها از سوی دیگر، مقایسه بین گونه‌ها را ممکن می‌سازد [۹].

رویکرد اکوسیستمی

واژه «اکوسیستم» که خلاصه شده عبارت «سیستم اکولوژیکی» است، نخست در سال ۱۹۳۵ توسط اکولوژیست انگلیسی به نام تنسلی پیشنهاد شد و به معنای موجودات زنده و محیط ویژه زندگی آنهاست. هر اکوسیستم نظام کم و بیش پایداری است که از جهات مختلف از نوعی همگنی برخوردار است و این همگنی طی دوره‌های طولانی و تکاملی تدریجی و جریان ممتد سازگاری گونه‌ها با محیط منتج شده است. [۱۰] اکوسیستم منحصر در گونه‌های جاندار نیست، بلکه مجموعه‌ای مرکب از موجودات زنده، موجودات غیرزنده و نیروهای طبیعی است که با

یکدیگر در تعامل و پیوسته در حال تغییر هستند [۱۱].

مؤلفه‌های اساسی اکوسیستم

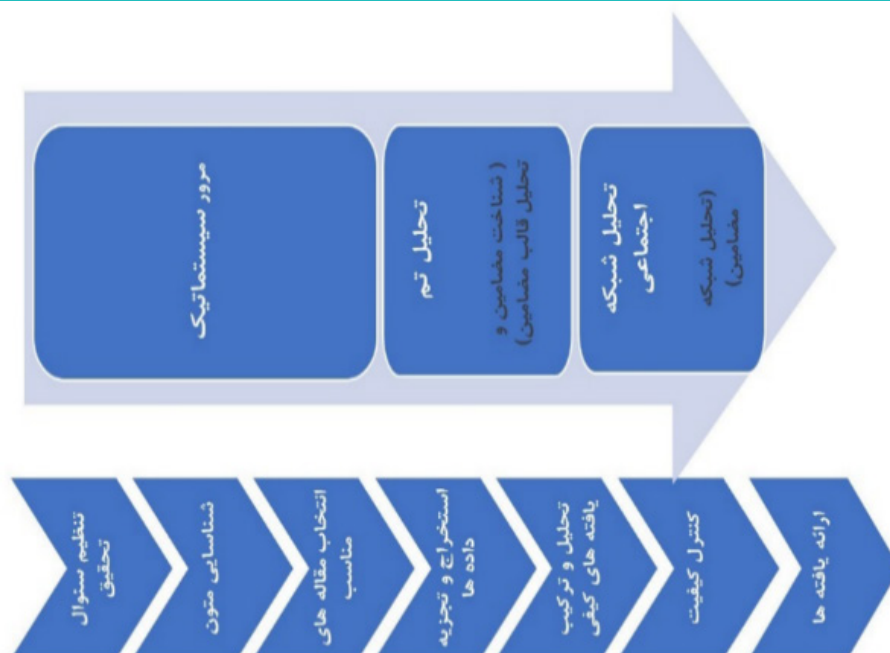
- اکوسیستم ویژگی‌ها و مولفه‌های خاصی دارد که آن را از سایر چهار چوب‌های تحلیل متمایز می‌کند:
۱. هم‌تکاملی یا تکامل مشترک: در اکوسیستم، تعامل متقابل اعضای اکوسیستم با یکدیگر ضروری است و اعضا برای بقا و دوامشان به یکدیگر وابسته‌اند. پدیده هم‌تکاملی زمانی رخ می‌دهد که تکامل یک شرکت، به تکامل دیگر شرکت‌ها نیز بیانجامد.
 ۲. هم‌رقابتی یا رقابت همکاری همزمان: این ویژگی به شرایطی اطلاق می‌شود که در آن سازمان‌ها در برخی از فعالیت‌ها با یکدیگر همکاری می‌کنند و در همان زمان در سایر فعالیت‌ها با یکدیگر رقابت می‌کنند.
 ۳. نگرش فراسازمانی به بهره‌وری: در رویکرد اکوسیستم، سازمان مسئله افزایش بهره‌وری را در مقیاسی فراسازمانی مورد توجه قرار می‌دهد و به افزایش بهره‌وری کل اعضای اکوسیستم می‌اندیشد. [۱۱]
 ۴. کنترل نامتمرکز و خودسازماندهی: خودسازماندهی به فرآیندی اشاره دارد که طی آن ساختار و ویژگی‌های جدید در یک سیستم بدون دخالت بازیگری بیرونی یا کنترل‌کننده‌ای درونی بروز پیدا می‌کند. هر یک از بازیگران اکوسیستم، با توجه به قدرت و دانشی که دارد، در کنترل اکوسیستم نقش آفرینی می‌کند [۱۲]. کنترل نامتمرکز و خودسازماندهی دوروی یک سکه هستند.

مفهوم پدیده فساد

در فرهنگ وبستر، فساد به عنوان «رفتار نادرست یا غیرقانونی به ویژه از سوی افراد دارای قدرت» تعریف شده است [۱۳]. در میان انواع و اقسام تعاریفی که از مفهوم فساد ارائه شده است، به نظر می‌رسد تعریف جامعه‌شناختی از فساد بهتر و دقیق‌تر می‌تواند پدیده فساد را از دیگر پدیده‌های مشابه متمایز سازد و حدود مفهومی آن را تعریف کند. از این منظر:

فساد تبدیل روابط اجتماعی به مبادله‌ای سودمندانه و تبعیض آمیز است که طی آن، اهداف عام جای خود را به اهداف خاص می‌دهد و خیر نامحدود (نظیر قانونگرایی، امانتداری، حلال خواری، رعایت موازین حرفه‌ای و تخصصی، وفاداری، تعهد، صداقت، فضیلت، حریت، علم، حق‌طلبی و از این قبیل) به خاطر خیری محدود (پول، مقام و منصب، مدرک، پرستیژ، نفوذ، اعتبار اجتماعی) قربانی می‌شود [۱۴].

شکل ۱. نسخه توسعه یافته استراتژی فراترکیب با تلفیق روش‌های مرور سیستماتیک، تحلیل تم و تحلیل شبکه اجتماعی

از اواسط دهه ۰۸۹۱ و در ابتدای دهه ۰۹۹۱، محققان در بسیاری از زمینه‌ها از بررسی روایتی فاصله گرفته و به بررسی‌های منظم و فراتر کیب روی آوردند. یک مرور سیستماتیک سعی دارد تا همه شواهد مربوط برای پاسخ دادن به یک سؤال تحقیق را جمع آوری کند، برای این کار معیارهای صلاحیت شواهد را از قبل مشخص می‌کند و از روش‌های صریح و منظمی برای به حداقل رساندن تعصب در شناسایی، انتخاب، ترکیب و خلاصه‌سازی مطالعات استفاده می‌کند [۵۱]. این نوع تحقیقات اگر به خوبی انجام شوند، یافته‌های قابل اتکایی را فراهم می‌کنند که می‌توان از آنها نتیجه گرفت و بر اساس آنها تصمیم‌گیری کرد [۶۱]. در ادامه گام‌های اجرایی مرور سیستماتیک به صورت اجمالی ارائه می‌گردد:

گام اول: صورت بندی سؤال مرور

سؤال اصلی این تحقیق این است که عناصر اصلی پدیده فساد کدامند؟

گام دوم: جستجوی مبانی نظری

در گردآوری داده‌ها، برای شناسایی عناصر مؤثر بر اکوسیستم دانش تمام اسناد کتابخانه‌ای استخراج گردید و در نرم افزار Mendeley جهت بررسی ذخیره سازی گردید. در این مرحله تلاش محقق در تعیین کلید واژه‌های جستجو به گونه‌ای بوده است که حداکثر مقالات موجود در پایگاه‌های داده‌ای الکترونیکی هدف، مرود بررسی قرار گیرند. در این جستجو بیش از ۵۱ هزار صفحه محتوای شناسایی و گردآوری گردید.

گام سوم: بررسی کیفیت و انتخاب مقالات و کتب مناسب

به منظور بررسی کیفیت مقالات به دست آمده از غربال «عنوان، چکیده و محتوا» استفاده گردید. ابزاری که معمولاً در بررسی محتوا استفاده می‌شود روش «برنامه مهارت‌های ارزیابی انتقادی یا CASP است». این ابزار شامل ۱۰ پارامتر است که به محقق کمک می‌کند تا دقت، اهمیت و اعتبار مطالعات کیفی را ارزیابی کند. این پارامترها که شامل موارد زیر است: (۱) اهداف تحقیق، (۲) منطق روش، (۳) طرح تحقیق، (۴) روش نمونه برداری، (۵) چگونگی جمع‌آوری داده‌ها، (۶) انعکاس پذیری نتایج، (۷) ملاحظات اخلاقی، (۸) دقت تجزیه تحلیل داده‌ها، (۹) بیان واضح و روشن یافته‌ها، (۱۰) ارزش تحقیق.

این گام در طی چند مرحله صورت گرفته است. ابتدا کلیه اسناد علمی مرتبط با موضوع فساد گردآوری شد که شامل انواع اسناد اشاره شده در زیر گردید:

۱. کلیه گزارش‌های تهیه شده در مرکز پژوهش‌های مجلس
۲. کلیه کتاب‌های منتشر شده
۳. کلیه مقالات علمی منتشر شده به زبان فارسی
۴. کلیه گزارش‌های سایر مراکز تحقیقاتی کشور
۵. برخی مقالات و کتب لاتین در دسترس

که کلیه این اسناد در نرم‌افزار مدیریت اسناد علمی مندلی سازماندهی شده است و به عنوان کتابخانه دیجیتال این موضوع در دسترس همه پژوهشگران خواهد بود. اسناد گردآوری شده در مجموع شامل بیش از پانزده هزار صفحه می‌شود که به لحاظ ارتباط موضوعی بررسی شده‌اند. همزمان با بررسی عنوان اسناد یک گروه بندی اولیه در نرم‌افزار مندلی صورت گرفته است. سپس چکیده اسناد باقی مانده به لحاظ ارتباط موضوعی مطالعه گردیدند. در طی این مرحله تعدادی از اسناد حذف شده و گروه بندی برخی از اسناد نیز تغییر نمود.

گام چهارم: استخراج و تجزیه داده‌ها (شناخت مضامین)

برای کسب نتایج مفید و با معنی در تحقیقات کیفی، لازم است داده‌ها به صورت روشمند تحلیل شود؛ یکی از روش‌های ساده و کارآمد تحلیل کیفی، تحلیل مضمون است. از تحلیل مضمون می‌توان به خوبی برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد [۱۷]. تحلیل، مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند [۱۸]. کدگذاری مضامین فرایند پیش نیاز تحلیل‌های اصلی و رایج کیفی است [۱۹]. سلسله مراتب کدگذاری و ترکیب داده‌ها در این تحقیق در شکل زیر به نمایش گذاشته شده است:

شکل ۲. سلسله مراتب کدگذاری و ترکیب داده‌ها در این تحقیق

گام پنجم: تحلیل و ترکیب داده‌ها (تحلیل قالب مضامین)

یکی از روش‌های تحلیلی مناسب در تحلیل مضمون، تحلیل قالب مضامین است. قالب مضامین معمولاً در تحقیقاتی به کار می‌رود که تعداد متون و داده‌های آنها زیاد باشد (مثلاً ۳۰ تا ۱۰ منبع). این روش را نخستین بار کینگ (۱۹۹۸) معرفی کرد. ویژگی کلیدی این روش، سازماندهی سلسله مراتبی مضامین و گروه‌بندی مضامین سطوح پایین‌تر در قالب خوشه‌ها و ایجاد مضامین سطح بالاتر از آنهاست.

گام ششم: ترسیم و تحلیل شبکه مضامین (باروش تحلیل شبکه اجتماعی)^۱

گام پنجم وقتی شروع می‌شود که پژوهشگر به شبکه مضامین رضایت بخشی رسیده باشد. در این گام شبکه مضامین رسم شده، بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. در علم ریاضیات، شبکه برگرفته از مفهومی به نام گراف است. در واقع هر شبکه متشکل از سه جزء اصلی است. این اجزا عبارتند از:

۱- گره: موجودیت‌های تشکیل دهنده شبکه

۲- ارتباط، پیوند، لینک: ارتباطات موجود میان گره‌ها در شبکه را شامل می‌شود

۳- محتوای پیوند: اطلاعاتی است که از طریق پیوند از یک گره به گره دیگر منتقل می‌شود [۲۰].

تحلیل شبکه اجتماعی نیازمند بهره‌گیری از شاخص‌های مختلفی است که به ارزیابی و رتبه‌بندی موجودیت‌های شبکه کمک می‌کنند. این شاخص‌ها که به شاخص‌های تحلیل شبکه‌های اجتماعی معروف هستند. در جدول زیر به شاخص‌های خرد تحلیل شبکه اشاره شده است

جدول ۱: شاخص‌های خرد تحلیل شبکه [۲۰]

ردیف	شاخص	تشریح
۱	مرکزیت درجه ^۲	تعداد روابط مستقیم که یک گره دارد
۲	مرکزیت بینابینی ^۳	این سنجه جایگاه یک گره را در درون شبکه بر حسب توانایی آن در مرتبط ساختن سایر گره‌ها در شبکه می‌رساند
۳	مرکزیت نزدیکی ^۴	به این امر دلالت دارد که یک گره تا چقدر سریع می‌تواند به گره‌های بیشتری در شبکه دسترسی داشته باشد
۴	مرکزیت مقدار ویژه ^۵	به این امر دلالت دارد که یک گره تا چقدر به سایر گره‌های دارای نزدیکی بالا درون شبکه نزدیک است
۵	محور و مرجع ^۶	گره‌هایی که بسیاری از گره‌های دیگر به سمت آنها گرایش دارند

- 1 Social Network Analysis (SNA)
- 2 Degree Centrality
- 3 Betweenness Centrality
- 4 Closeness Centrality
- 5 Eigenvalue Centrality
- 6 Hub & Authority

گام هفتم: ارزیابی کیفیت تحلیل مضمون

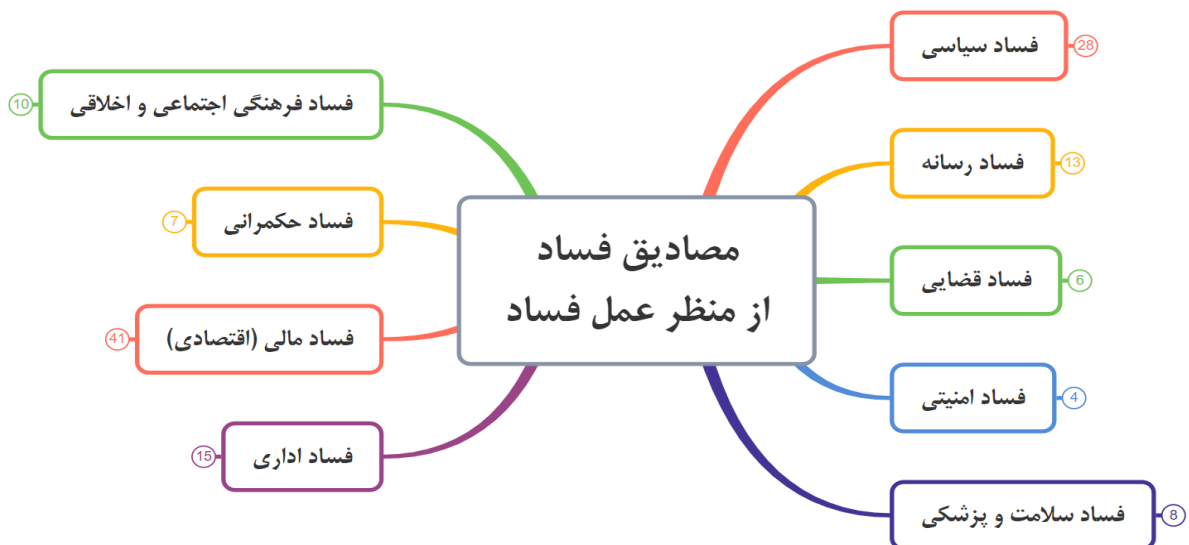
این تحقیق از روش پیشنهادی کیگ و هاروکس (۲۰۱۰) برای ارزیابی تحلیل مضمون استفاده شده است که شامل استفاده از کدگذاران مستقل و گروه خبرگان، دریافت بازخورد از پاسخ دهندگان، به کارگیری تطابق همگونی عرضه توصیفی غنی و ثبت سوابق ممیزی می‌شود و علاوه بر اینکه مضامین فراگیر سازمان دهنده و پایه، با مطالعه مبانی نظری، پیشینه تحقیق، اهداف تحقیق و منبع، انتخاب و تأیید شدند، نظرات و رهنمودهای گروهی از خبرگان نیز لحاظ شد و قبل از کدگذاری، جرح و تعدیل نهایی به عمل آمد [۲۱].

۲. یافته‌های پژوهش

گونه‌شناسی مصادیق فساد

یکی از دستاوردهای بسیار مهم این تحقیق گونه‌شناسی مصادیق فساد است. با توجه به گونه‌شناسی مصادیق فساد می‌توان نتیجه گرفت که چرا اقدامات و فعالیت‌های مقابله با فساد بسیار گسترده و متفاوت هستند. بدیهی است قدم اول برای مقابله با فساد مشخص نمودن مصادیق فساد است، تا گونه‌های مختلف فساد را شناسایی نکرده باشیم نمی‌دانیم با چه چیزی باید مقابله کنیم. همان‌طور که در شکل زیر مشاهده می‌شود فساد از منظرهای مختلف، گونه‌شناسی متفاوتی دارد که در این تحقیق سعی شد کلیه طبقه بندی‌ها و دسته بندی‌های فساد مدنظر قرار گیرد. این طبقه بندی می‌تواند به میزان بسیار بالایی انواع فساد را توضیح دهد زیرا به طور معمول هر محققى تنها از یک منظر به طبقه بندی فساد نگریسته و بر اساس دیدگاه خود به تعریف آن پرداخته است در صورتی که برای شناخت و اطلاق صفت فساد به یک فعل انجام شده و پس از آن تعیین فرایند پیشگیری و تنبیه فاسد ابتدا باید به گونه‌شناسی فساد پرداخت که در این تحقیق به طور کامل به این امر پرداخته شد.

شکل ۳: گونه‌شناسی مصادیق فساد

فساد مالی (اقتصادی)

فساد مالی تعریف واحدی ندارد [۲۲]. فساد مالی را می‌توان به روش‌های مختلفی تعریف کرد، اما عموماً شامل سوء استفاده از قدرت برای منافع شخصی، اغلب از طریق ابزارهای غیرقانونی مانند رشوه، رشوه، و اختلاس است [۲۳]. این سوء استفاده از قدرت می‌تواند به دور زدن رویه‌های قانونی و فرسایش روابط اجتماعی منجر شود [۲۴]. گتی (۲۰۱۹) استدلال می‌کند که تعریف فساد باید گسترش یابد تا جریان‌های مالی غیرقانونی، مانند فرار مالیاتی توسط شرکت‌های چند ملیتی را در بر گیرد [۲۵].

فساد مالی سوء استفاده از قدرت، امکانات، اختیارات و مناصب دولتی (عمومی) برای تأمین منافع شخصی گروهی حزبی، قومی یا طبقه‌ای خاص است. به عبارت ساده‌تر فساد مالی عبارت از عدم رعایت عمده ضوابط و اصول بی‌طرفی از سوی مقام‌های دولتی است که با نیت بهره‌مندی از مزیتی برای خویش و افراد وابسته به خود صورت می‌گیرد [۲۶]. گوهر همه تعاریف، استخراج منافع اقتصادی از قدرت نهادی درون مناصب سیاسی و اداری است [۲۷].

فساد مالی می‌تواند به گونه‌ای باشد که دو گروه یا دو نفر با مشارکت یکدیگر در انجام آن دخالت داشته باشند (مثل رشوه خواری و اخاذی) یا اینکه توسط یک مقام دولتی به تنهایی صورت بگیرد (مثل اختلاس) از این تعریف نباید چنین برداشت کرد که فساد مالی منحصر به بخش دولتی است بلکه در فعالیت‌های بخش خصوصی نیز فساد وجود دارد. وجود پدیده فساد مالی را می‌توان در شرکت‌های بزرگ خصوصی به وضوح مشاهده کرد. بنابراین فساد مالی می‌تواند در هر بخشی اعم از خصوصی یا دولتی می‌تواند وجود داشته باشد دانستن این موضوع کمک می‌کند تا بتوان از اندیشه‌های کلیشه‌ای اجتناب کرد. با وجود این، فساد مالی در بسیاری از تعاریف تا حدود زیادی بر بخش دولتی متمرکز شده است. [۲۶] از این دیدگاه مصادیق و گونه‌های فساد مالی را می‌توان چنین بخش‌بندی کرد:

- اختلاس [۲۸] [۲۹]
- ارتشا [۲۹]
- پولشویی [۳۰] [۳۱]
- قاچاق [۳۲]
- قاچاق کالا [۳۳]
- قاچاق ارز [۳۴]
- قاچاق سوخت و انرژی [۳۵]
- دریافت پورسانت از معاملات داخلی و خارجی [۳۶]
- تحصیل مال نامشروع [۳۷]
- کلاهبرداری [۳۸]
- سرقت [۳۹]
- فرار مالیاتی [۴۰]
- فساد بانکی
- مطالبات معوق و عدم پرداخت بدهی [۴۱], [۴۲]
- بنگاهداری بانک‌ها و موسسات مالی [۴۳]
- بانک داری ربوی [۴۴] [۴۵]
- فساد بازار
- احتکار [۴۶] [۳۴]
- گران فروشی [۴۶]
- کم فروشی [۴۷]
- سفته بازی [۴۸]
- اخلال در نظام اقتصادی کشور [۴۹], [۵۰]
- اخلال در نظام پولی و ارزی کشور [۴۹]
- قاچاق عمده ارز [۴۹]
- جعل اسکناس [۴۹]

- ضرب سکه قلب [۴۹]
- اخلال در توزیع مایحتاج عمومی [۴۹]
- احتکار عمده ارزاق کشور [۴۹]
- گران فروشی عمده ارزاق کشور [۴۹]
- ایجاد انحصار عمده در عرضه [۴۹]
- کاهش عمده عرضه یا افزایش عمده تقاضای کاذب [۴۹]
- اخلال در نظام تولید [۴۹]
- سواستفاده عمده از فروش تجهیزات فنی یا مواد اولیه در بازار آزاد [۴۹]
- رشاء و ارتشاء عمده در امر تولید [۴۹]
- رشاء و ارتشاء عمده در اخذ مجوزهای تولیدی [۴۹]
- اخلال در نظام صادراتی [۴۹]
- تقلب در سپردن پیمان ارزی یا تادیه آن [۴۹]
- تقلب در قیمت‌گذاری کالاهای صادراتی [۴۹]
- اقدام به خارج کردن ثروت ملی و میراث فرهنگی [۴۹]
- وصول وجوه کلان که موجب حیف و میل اموال مردم شود [۴۹]

شکل ۴: مصادیق فساد مالی (فساد اقتصادی)

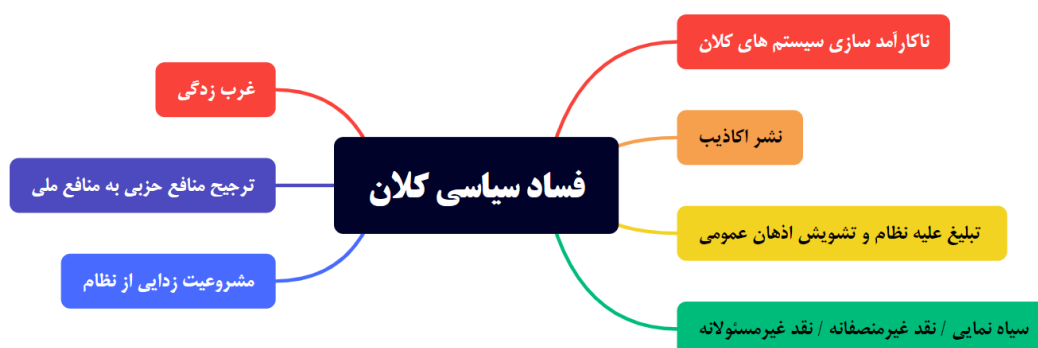
فساد سیاسی [۵۱]

به رغم فراگیر بودن تصور و تجربه فساد سیاسی، تعریف آن نسبتاً دشوار است [۵۲] [۵۳]. این تعریف گریزی از چند ویژگی فساد سیاسی ناشی می‌شود. نخست، فساد سیاسی بسترمند است و مصادیق آن تابعی از بستر زمان و مکان است. جوامع مختلف تصورات متفاوتی از فساد سیاسی دارند و همین تصورات مبنای قضاوت درباره سالم بودن یا نبودن کنش‌های اجتماعی هستند [۵۴]؛ بنابراین، کنشی که در یک جامعه مصادیق فساد سیاسی تلقی می‌شود در جامعه دیگر مشروع و مجاز به شمار می‌آید. مثلاً در انگلستان سده نوزدهم خرید و فروش پست و مقام پدیده رایجی بود در حالیکه امروزه حتی تصور آن هم برای شهروندان عادی این کشور بسیار دشوار است [۵۵]. دیگر ویژگی دشوار کننده تعریف فساد سیاسی، پنهانکاری است. بی تردید کنشی که با قانون، عرف و سنت موجود در جامعه مغایرت داشته باشد معمولاً به صورت پنهانی انجام می‌شود تا هزینه‌های آن به حداقل ممکن کاهش یابد؛ بنابراین، پنهانکاری ویژگی همه موارد و مصادیق مختلف فساد سیاسی است و پنهانکاری موجود در فساد سیاسی، بازشناسی مصادیق فساد سیاسی برای مفهوم‌بندی و تعریف دقیق آن را بسیار دشوار می‌کند [۵۶]. فساد سیاسی متمایز از فساد اداری است. فساد اداری معمولاً در بدنه دولت و کارمندان میانی و رده پایین اتفاق می‌افتد. رشوه دادن معمولاً عملی انفرادی است و منافع آن نیز منحصر به رشوه دهنده است. فساد اداری با هدف دور زدن قانون انجام شده و بنابراین خلاف قانون و معیارهای اجتماعی است و جرم محسوب می‌شود. در مقابل اما فساد سیاسی یا نفوذ به دولت یا مجلس با هدف رانت‌جویی و انحراف در تخصیص منابع در سطوح بالای سیاستی و تصمیم‌گیری اتفاق می‌افتد. این نوع از فساد معمولاً با همکاری و تئانی افراد یا گروه‌های قدرتمند صورت می‌گیرد. دلیل نخست برای همکاری این است که منافع آن یعنی تغییر در قانون منحصر به یک فرد نمی‌ماند و حداقل یک گروه از آن بهره می‌برند و دلیل دوم هم این است که تحت تأثیر قرار دادن دولت و مجلس نیاز به قدرت کافی و هزینه کرد بالا دارد و از این رو همکاری و تئانی بین افراد با انگیزه مشترک ضروری است. علاوه بر این، از این دست فساد سیاسی چون در سطوح بالای حاکمیتی و از طریق مذاکره و لابی صورت می‌گیرد الزاماً عملی مجرمانه و خلاف قانون نیست [۵۳].

■ فساد کلان سیاسی

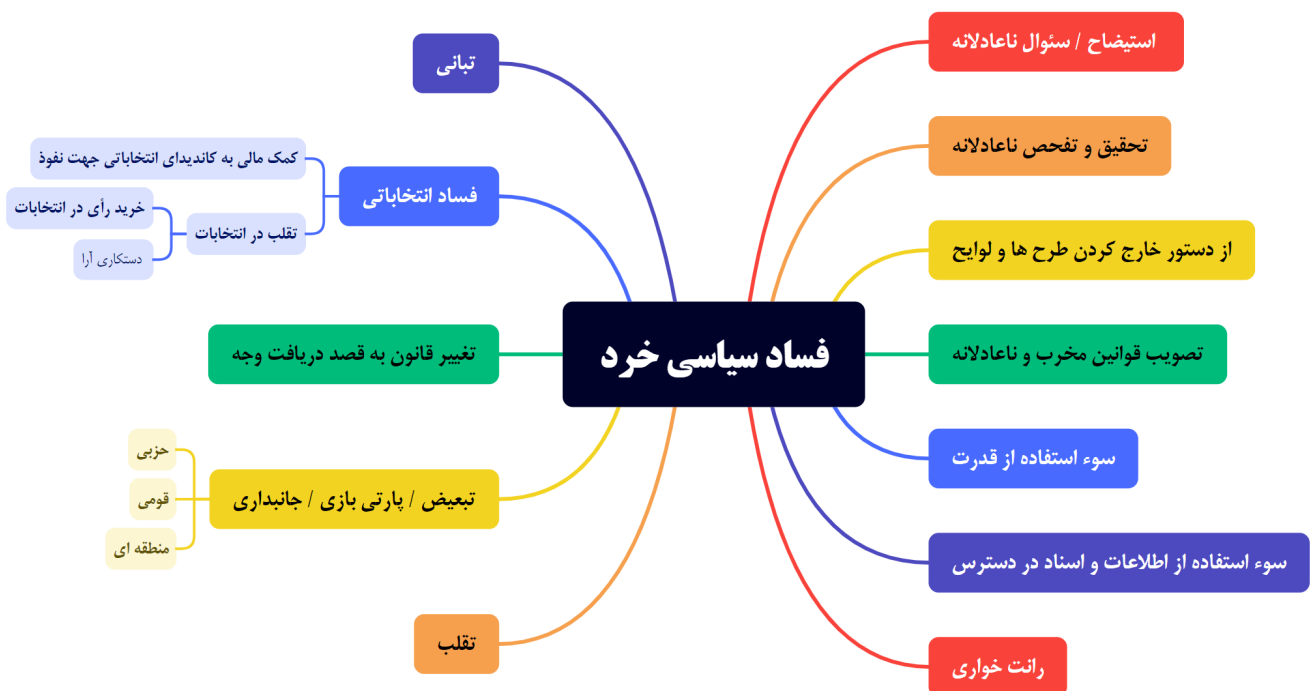
- ناکارآمد سازی سیستم‌های کلان تصمیم‌گیری [۵۷] [۵۸]
- نشر اکاذیب [۵۹]
- تبلیغ علیه نظام و تشویش اذهان عمومی [۶۰]
- سیاه‌نمایی / نقد غیر منصفانه / نقد غیر مسئولانه [۶۱]
- غریب‌زدگی [۶۲]
- مشروعیت‌زدایی از نظام [۶۳]

شکل ۵: گونه‌شناسی فساد سیاسی کلان

- فساد سیاسی خرد
 - استیضاح / سوال ناعادلانه توسط نمایندگان [۶۴] [۶۵]
 - تحقیق و تفحص ناعادلانه [۶۶]
 - از دستور خارج کردن طرح‌ها و لوایح در مجلس [۶۷] [۶۸]
 - تصویب قوانین مخرب و ناعادلانه در مجلس [۶۹] [۷۰]
 - سوءاستفاده از قدرت [۷۱] [۷۲]
 - سوءاستفاده از اطلاعات و اسناد در دسترس [۶۰]
 - رانت خواری (شامل رانت اطلاعاتی)
 - تقلب [۷۳]
 - تبعیض / پارتی بازی / جانبداری [۷۴]
 - حزبی [۷۴]
 - قومی [۷۴] [۷۵]
 - منطقه‌ای [۷۴]
 - تغییر قانون به قصد دریافت وجه [۷۶]
 - فساد انتخاباتی [۷۷]
 - کمک مالی به کاندیدای انتخاباتی جهت نفوذ [۷۸] [۷۹]
 - تقلب در انتخابات [۸۰]
 - خرید رأی در انتخابات [۷۷]
 - اثر گذاری بر شمارش آرا / دستکاری آرا [۷۷]
 - تبانی [۳۶] [۸۱]

شکل ۶: گونه‌شناسی فساد سیاسی خرد

فساد رسانه

رسانه‌ها از ابتدای پدید آمدن جامعه مدرن یکی از مهمترین ابزارها برای تقویت جامعه مدنی و کمک به شهروندان برای دفاع از حقوق خود چه در برابر دولت‌ها و چه در برابر صاحبان قدرت و سرمایه بوده‌اند و این رسالت حقیقی آنها و دلیل اصلی وجودی آنها به شمار می‌رود. البته هرچند در جهان کنونی فاصله زیادی با این موقعیت آرمانی برای رسانه‌ها داریم و متأسفانه وجود انحصارهای بزرگ رسانه‌ای در قالب غول‌های بزرگ و کوچک عاملی اساسی است که آنها را از عمل کردن به این رسالت باز می‌دارد، می‌توان امیدوار بود که با رشد نوعی آگاهی جهانی و وجدان جدید بشری که به صورتی متناقض حاصل همان پدیده جهانی شدن است که در پی نابودی آن وجدان بود (بتوان این روند را تغییر داد و رسانه‌ها را به جایگاه اصلی خود بازگرداند. آنچه در این بخش آمده صرفاً به مثابه کمک به افشای فرآیندهای فسادانگیزی است که در صورت لجام گسیختگی می‌توانند نه فقط اعتبار رسانه‌ها را به طور کلی از میان بردارند، بلکه همچنین به دلیل از میان رفتن این ابزارهای ارزشمند دفاع از حقوق جامعه مدنی و سلامت اقتصادی-سیاسی در جامعه، جوامع انسانی را با خطر زوال و نابودی روبرو کنند [۸۲].

■ ارائه اخبار و گزارش‌های جانبدارانه و گزینشی

■ ارائه تحلیل‌های جانبدارانه

■ تخریب یا مبالغه بی پایه در مورد فرد یا نهاد

■ تیتربندی جانبدارانه

■ مصاحبه مطبوعاتی جانبدارانه

■ تخریب شخصیت

■ مسکوت گذاشتن برخی اخبار

■ سرپوش گذاشتن بر موضوعات

■ جوسازی و پرونده سازی برای اخذ حق السکوت

■ درج شایعات و اخبار دروغین

■ سکوت و عدم انتشار واقعیت

■ درج هدفمند اخبار ناقص به منظور تخریب یا تقویت

■ بکارگیری فنون رسانه‌ای فساد انگیز (رنگ‌بندی، صفحه‌بندی، کاریکاتور و...) [۸۲]

شکل ۷: گونه‌شناسی مصادیق فساد رسانه

فساد امنیتی

- جاسوسی و افشای اسرار [۸۳]
- قاچاق انسان [۸۴]
- قاچاق سلاح گرم و اجزای آن [۸۵]
- خیانت [۸۶]

فساد قضایی

فساد قضایی بحرانی است که سلامت قضایی در دادرسی مدنی را خدشه‌دار می‌سازد و مانع دسترسی افراد به حق رسیدگی قضایی عادلانه و فساد قضایی بحرانی است که سلامت قضایی در دادرسی مدنی را خدشه‌دار می‌سازد و مانع دسترسی افراد به حق رسیدگی قضایی عادلانه و بی‌طرفانه می‌شود [۸۷]. فساد قضایی به تخلف قضات مرتبط با فساد از طریق دریافت یا دادن رشوه، صدور حکم نادرست مجرمان محکوم، سوگیری در شنیدن و قضاوت استدلال‌ها و سایر اشکال سوء رفتار اشاره دارد. فساد قضایی می‌تواند توسط دادستان‌ها و وکلای مدافع نیز انجام شود. نمونه‌ای از سوء رفتار دادستانی، زمانی رخ می‌دهد که یک سیاستمدار یا یک رئیس جنایت به دادستان رشوه می‌دهد تا تحقیقات را آغاز کند و علیه یک سیاستمدار مخالف یا یک رئیس جنایتکار رقیب اتهام بزند تا به رقابت لطمه بزند. [۱۳]

فساد به عنوان یکی از واقعیت‌های نامیمون جامعه امروزی، رشد بی‌سابقه‌ای در نظام اداری، سیاسی، اجتماعی و قضایی داشته است. این پدیده در بسیاری از نقاط جهان عدالت را خدشه‌دار می‌کند و مانع دسترسی شهروندان به حل و فصل بی‌طرفانه دعاوی با سایر شهروندان یا مسئولین می‌شود از طرفی اعتماد عمومی به حکمرانی و حاکمیت یک کشور را متزلزل می‌نماید. لازمه اجرای عدالت این است که قضات و مجریان عدالت بتوانند بدون فشار و اعمال نفوذ به وظایف خود عمل کنند استقلال قضات این اطمینان خاطر را برای متهم فراهم می‌کند که اگر بی‌گناه باشد هیچ فرد یا مقامی نمی‌تواند با اعمال نفوذ موجب جلوگیری از صدور حکم برایت شود و در صورت مجرمیت نیز هیچ عاملی مانع اجرای عدالت در مورد وی و احیاناً افزایش مجازات نخواهد شد، رعایت اصل استقلال قضات، و عدم وجود فساد در تشکیلات قضایی لازمه دادرسی عادلانه می‌باشد [۸۸].

- اطاله دادرسی [۸۹]
- صدور احکام غیر عادلانه [۹۰]
- دخالت دادن تعصبات شخصی در جریان دادرسی [۹۱]
- خرابکاری و حملات تبه‌کارانه [۸۳]
- تبانی [۳۶][۸۱]
- نابرابری در مجازات و کیفر [۹۲]

شکل ۶: گونه‌شناسی فساد قضایی

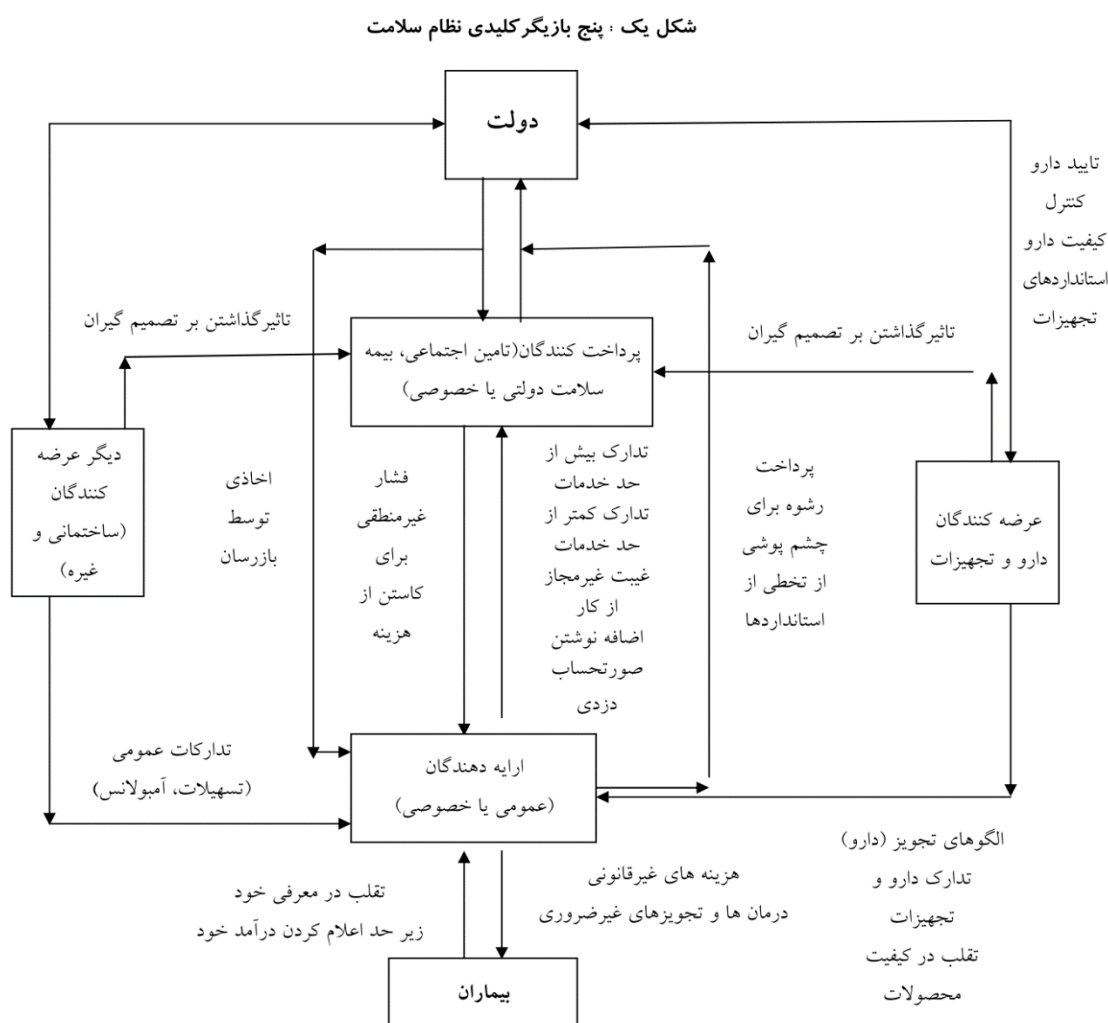

فساد نظام سلامت و پزشکی

سیاستگذاران، برنامه ریزان و کسانی که به نظام‌های سلامت کمک مالی می‌کنند علاقه دارند تاثیر فساد بر دسترسی به خدمات و پیامدهای سلامت را بدانند. تلاش‌هایی که برای فهم خطر سوء استفاده از قدرت در جهت منافع شخصی - یا همان فساد - انجام شده است، ارتباط بین فساد و عوامل مختلف مدیریتی، مالی و حاکمیتی را نشان داده‌اند. دانشمندان علوم رفتاری و انسان شناس‌ها نیز به عوامل فردی و اجتماعی اشاره کرده‌اند که بر رفتار کارکنان دولت و مشتریان آنها تاثیر می‌گذارد. این بخش زمینه‌ها، فشارها و دلایلی که موجب فساد در نظام سلامت می‌شوند تشریح و اندازه‌گیری می‌شوند [۹۳].

بخش سلامت مستعد بروز فسادهای آشکار و پنهان است. دلایل بسیاری برای اینکه چرا نظام سلامت مستعد بروز فساد هست وجود دارد از جمله این دلایل می‌توان به پیچیده بودن نظام‌های مراقبت سلامت ملی اشاره کرد که اغلب ترکیبی از ارائه دهندگان عمومی و خصوصی و گروه‌های جمعیتی متفاوت (بیماران، ارائه دهندگان، بیمه‌گران، مدیران، توزیع کنندگان و سیاست‌گذاران) را شامل می‌شوند. دلیل دیگر ماهیت گسترده بودن زنجیره ارائه خدمات مراقبت سلامت و مشارکت افراد و بخش‌های مختلف است که مستعد بروز فساد هستند [۹۴]. فساد در بخش بهداشت و سلامت یک چالش چندبعدی و پیچیده است که از اقدامات در مقیاس‌های کوچک نظیر دریافت رشوه و دریافت‌های غیر رسمی توسط پزشکان و پرستاران گرفته تا اقدامات در مقیاس‌های بزرگ‌تر نظیر هدایت پول و منابع به سمت منافع شخصی در سطح وزارتخانه و بیمارستان‌ها را شامل می‌شود [۹۴].

شکل ۹: بازیگران کلیدی نظام سلامت و برخی مصادیق فساد مرتبط [۹۵]

- فساد در تحقیقات سلامت [۹۴]
- تبلیغ غیر اخلاقی دارو [۹۳]
- ارجاع غیر ضروری بیماران به بخش خصوصی [۹۳]
- ایجاد انحصار در خدمات پزشکی [۹۳]
- فساد دارویی
- انحراف چرخه عرضه دارو [۹۳]
- ایجاد انحصار در اعطای مجوز [۹۳]
- قیمت گذاری ناعادلانه [۹۳]

شکل ۱۰: گونه‌شناسی فساد نظام سلامت و پزشکی

فساد اداری

در تعریفی برگزیده می‌توان گفت فساد اداری عبارت است از:

۱- اقدامات اشخاص خصوصی در جهت جلب همکاری یک فرد شاغل در دولت به منظور:

الف) نقض قوانین و مقررات و ضوابط اداری

ب) تغییر در قوانین برای نفع شخصی یا صنفی در ازای دریافت پول، کالا یا خدمات با ارزش

۲- اقدامات اشخاص شاغل در داخل دولت برای دریافت پول، کالا یا خدمات با ارزش از اشخاص خصوصی در ازای:

الف) نقض قوانین و مقررات و ضوابط اداری

ب) تغییر در قوانین و مقررات برای نفع شخصی یا صنفی.

۳- خودداری یا کندکاری یک مسؤول دولتی در انجام وظایف قانونی خود در قبال ارباب رجوع به منظور دریافت پول، کالا یا خدمات از ایشان

۴- اقدامات اشخاص در داخل دولت به منظور جلب منافع نقدی و غیر نقدی برای خود (مآزاد بر حقوق و مزایای قانونی)، خویشاوندان و دوستان از طریق نقض یا تغییر قوانین و مقررات [۹۶].

■ جعل اسناد [۹۷] [۹۸]

■ فساد سیستمی

□ تبانی [۹۹] [۱۰۰]

□ اعمال ضوابط مخرب و ناکارآمد [۱۰۱] [۱۰۲]

— اعمال عوارض گمرکی مخرب [۱۰۱]

— تعرفه گذاری تبعیض آمیز [۱۰۱]

- سوء استفاده از اختیارات و قدرت [۱۰۳]
- توزیع ناعادلانه کالا و خدمات و منابع [۱۰۴]
- تصرف و مداخله کارکنان معاملات دولتی [۸۱]
- بی‌کفایتی [۱۰۵]
- انعقاد قراردادهای صوری [۱۰۶]
- جابجایی غیرقانونی بودجه [۱۰۷]
- تبعیض [۳۴] [۷۵]
- صدور مجوز غیر قانونی [۱۰۸] [۱۰۹] [۱۱۰]
- اعطای یارانه ناعادلانه [۱۱۱] [۱۱۲] [۱۱۳]

شکل ۱۱: گونه‌شناسی مصادیق فساد اداری

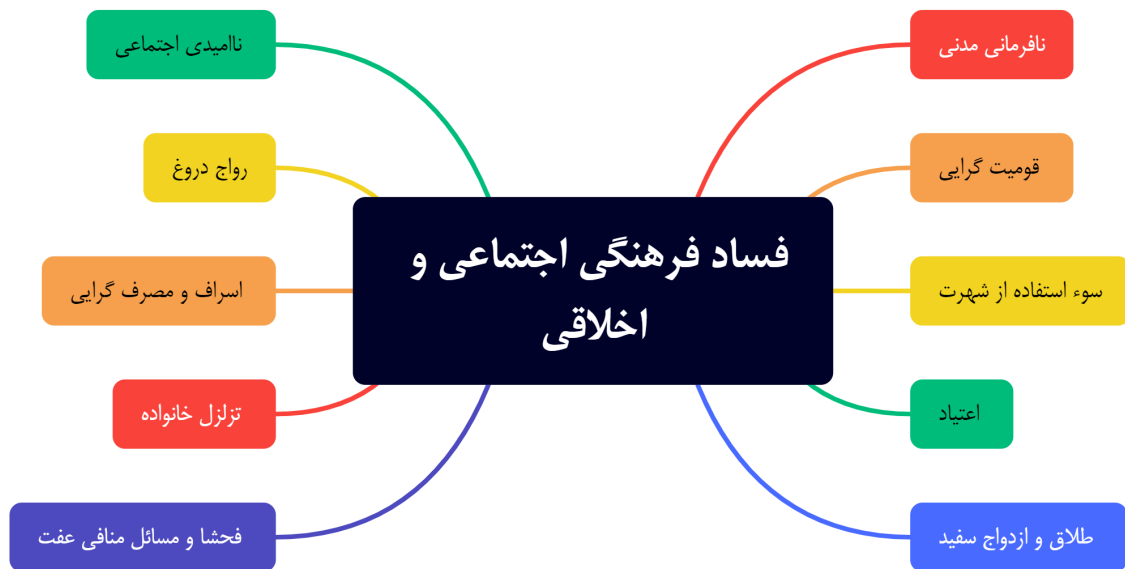
فساد حکمرانی

هر ساله بیش از ۸/۱ میلیارد نفر در جهان، هزینه حکمرانی بد را به صورت پرداخت رشوه به مقامات دولتی می‌پردازند. چنین شرایطی به این دلیل پدید آمده که حکمرانی بد بسیار شایع‌تر از حکمرانی خوب است و فساد، یکی از علت‌های اصلی آن محسوب می‌شود. این پدیده در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، کیفیت خدمات اجتماعی از قبیل بهداشت و آموزش را کاهش و نهادهای مجری قانون همچون نیروی پلیس را تحت تأثیر قرار داده است. در کشورهای مبتلا به حکمرانی بد، زمانی که مقامات دولتی، خدمات مورد تقاضای مردم را براساس ضوابط ارائه ندهند، آنها به روابط متوسل شده و یا به پرداخت رشوه دست می‌زنند تا بتوانند خدمات مورد نیازشان را دریافت کنند اما در کشورهای برخوردار از حکمرانی خوب، شهروندان می‌توانند به صورتی طبیعی آنچه را که از حکومت نیاز دارند از طریق فرآیندهای اداری دریافت کنند. گاهی فساد به شکل نقض هنجارهای غیررسمی پدیدار می‌شود. در بیشتر کشورها، سیاستمداران فریبکاری هستند که برای کسب آرای مردم در انتخابات، شعارهایی می‌دهند که پس از کسب قدرت، درست خلاف آنها عمل می‌کنند. سازمان‌های بزرگی نیز وجود دارند که برای فرار مالیاتی یا کسب سودهای سرشار در قراردادهای کلان مربوط به خرید تجهیزات نظامی یا اجرای پروژه‌های زیرساختی عظیم، از منافع قانونی موجود سوءاستفاده می‌کنند. این پدیده شوم در تمامی کشورها وجود دارد ولی مخرب‌ترین تاثیراتش را در جوامع در حال توسعه به

جای می‌گذارد. فساد از طریق کاهش منابع مالی توسعه، تضعیف توان دولت‌ها در تامین خدمات پایه، افزایش نابرابری و بی‌عدالتی و دلسرد کردن سازمان‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاران خارجی برای اعطای کمک و سرمایه‌گذاری، به قشر فقیر جامعه آسیب می‌زند [۱۱۴].

- بی‌عدالتی [۱]
- تبعیض در توزیع منابع عمومی [۱]
- میدان دادن به ویژه‌خواری [۱]
- مدارا با فریبگران اقتصادی [۱]
- غفلت از قشرهای نیازمند حمایت [۱]
- جلوگیری از آزادی‌های مشروع [۱۱۵]
- وابستگی ذلت‌بار به شرق یا غرب

شکل ۱۲: گونه‌شناسی فساد حکمرانی

فساد فرهنگی اجتماعی و اخلاقی

در فضای عمومی کشور آن قدر که فساد اقتصادی مذموم است، فساد فرهنگی و اجتماعی تقبیح نشده است و در برخی مواقع مترقی بودن نیز قلمداد می‌شود. حال آنکه فساد فرهنگی بسیار ویرانگرتر از فساد اقتصادی است. متأسفانه هنوز به اندازه کافی برای افکار عمومی جان‌نفتاده که فساد فرهنگی اجتماعی بیشتر از فساد اقتصادی تخریب‌کننده است و شاید در بسیاری از مواقع فساد فرهنگی مبنای وقوع فساد اقتصادی باشد. فساد فرهنگی که یا برگرفته شده از رفتارهای صرف غربی و مدگرایی است یا برگرفته شده از یک تفکر و ایدئولوژی خاص که از خرده فرهنگ‌ها گرفته شده است. فساد با انگیزه اجتماعی، فرد به جهت وابستگی با گروه یا طبقه خاصی یا ارتباط نسبی و سببی یا متعلق بودن به نقطه خاص جغرافیایی مرتکب می‌شود [۱۱۶].

- نافرمانی مدنی
- قومیت‌گرایی [۷۵]
- سوء استفاده از شهرت
- اعتیاد
- طلاق و ازدواج سفید

- فحشا و مسائل منافی عفت
- تزلزل خانواده
- اسراف و مصرف گرایی [۱۱۷]
- رواج دروغ
- ناامیدی اجتماعی [۱۱۸]

شکل ۱۳: گونه‌شناسی فساد فرهنگی اجتماعی و اخلاقی

۳. گونه‌شناسی عاملین فساد

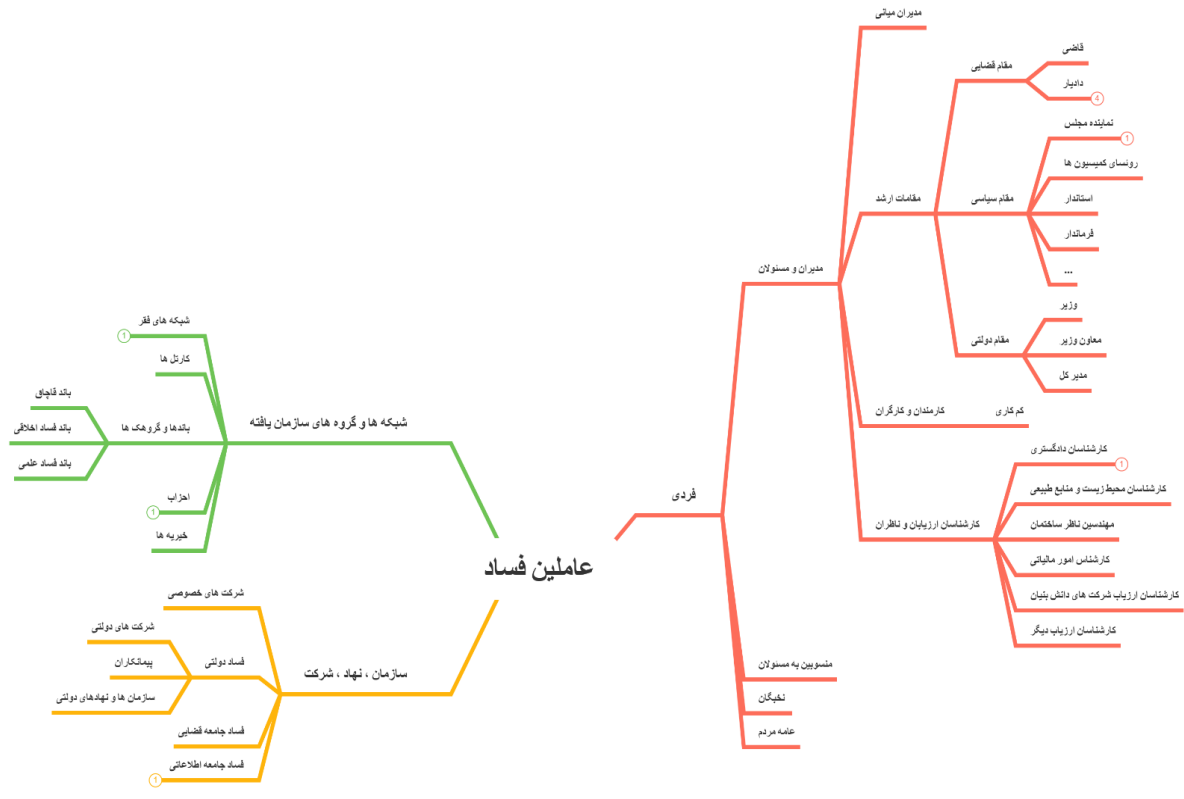
در شکل زیر گونه‌شناسی عاملین فساد ارائه شده است، این گونه‌شناسی برای مقابله با مفسدین بسیار حیاتی است و بدون این گونه‌شناسی مقابله با فساد امکان پذیر نمی‌باشد. این گونه‌شناسی کمک می‌کند تا بر اساس اولویت بندی مخصوص به خود، نسبت به شناسایی و رتبه بندی عاملین فساد اقدام نمود و بر اساس اولویت به مقابله با عاملین فساد پرداخت.

■ افراد

- منسوبین به مسئولان
- افراد مشهور (سلبریتی‌ها)
- نخبگان
- عامه مردم
- مدیران و مسئولان
- مدیران میانی
- مقامات ارشد
- مقام قضایی
- قاضی

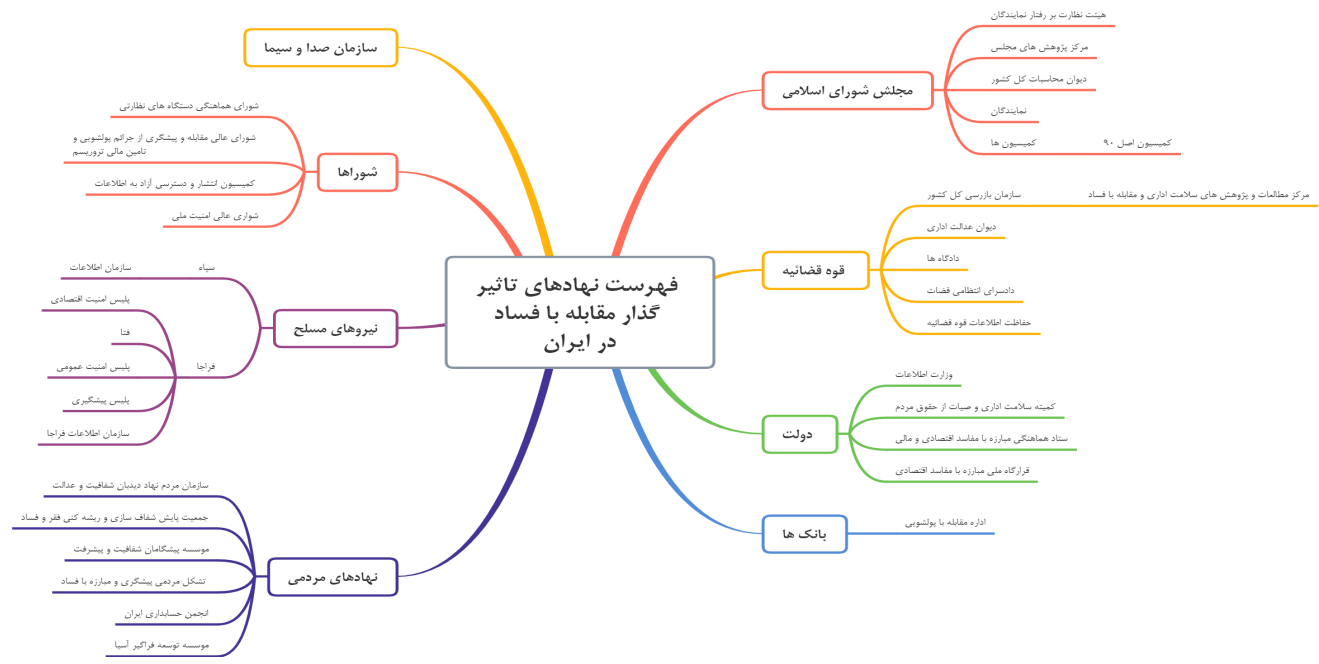
- دادیار
- مقام سیاسی
- نماینده مجلس
- رؤسای کمیسیون‌ها
- استاندار
- فرماندار
- ...
- مقام دولتی
- وزیر
- معاون وزیر
- مدیر کل
- کارمندان و کارگران
- کارشناسان ارزیابان و ناظران
- کارشناسان دادگستری
- کارشناسان محیط زیست و منابع طبیعی
- مهندسیین ناظر ساختمان
- کارشناس امور مالیاتی
- کارشناسان ارزیاب شرکت‌های دانش بنیان
- کارشناسان ارزیاب دیگر
- کارشناسان امور گمرک
- سازمان، نهاد، شرکت
- شرکت‌های خصوصی
- شرکت‌های دولتی
- پیمانکاران
- سازمان‌ها و نهادهای دولتی
- بانک‌ها و موسسات مالی
- شبکه‌ها و گروه‌های سازمان یافته
- شبکه‌های فقر
- متکدیان فقر نما
- کارتل‌ها
- باندها و گروهک‌ها
- باند قاچاق
- باند فساد اخلاقی
- باند فساد علمی
- احزاب
- ترجیح منافع حزبی به منافع ملی
- خیریه‌ها

شکل ۱۴: گونه‌شناسی عاملین فساد

فهرست نهادهای مقابله با فساد

شکل ۱۵: گونه‌شناسی نهادهای مقابله با فساد

۴. گونه‌شناسی بسترها و زمینه‌های فساد

بسترها و زمینه‌های فساد، شرایط یا موقعیت‌هایی هستند که پتانسیل بروز فساد را دارا می‌باشند. علی‌رغم تعدد و تکثر عاملین فساد و مصادیق فساد، بررسی‌های صورت گرفته نشان از این دارد که زمینه‌های فساد، از گستردگی بسیار بالایی برخوردار نمی‌باشد. در ادامه به مهمترین بسترهای فساد اشاره شده است.

خصوصی سازی

خصوصی سازی، انجام فعالیت‌های اقتصادی توسط بخش خصوصی یا انتقال مالکیت دارایی‌ها به بخش خصوصی است [۱۱۹]. خصوصی سازی فرایندی است که طی آن وظایف و تأسیسات بخش دولتی در هر سطحی، به بخش خصوصی انتقال داده می‌شود، اما در مفهوم حقیقی به اشاعه فرهنگی در کلیه سطوح جامعه اطلاق می‌گردد که دستگاه‌های قانونگذاری، قضائی و مجریه و تمامی آحاد یک کشور باور نمایند که کار مردم را باید به مردم واگذاشت [۱۲۰]. بانک جهانی از جمله نهادهای بین‌المللی است که خصوصی سازی را به عنوان یکی از مؤثرترین روش‌ها برای کاهش فساد اداری در کشورهای در حال توسعه پیشنهاد کرده است و معتقد است برای مبارزه با فساد اداری بهتر است تعداد کمتری مسئول دولتی با حقوق و مزایای کافی، فقط آن امور را مدیریت کنند که واقعا نیازمند کنترل دولتی است و از قابلیت کنترل نیز برخوردار است. اگر خصوصی سازی با توسعه مشارکت‌ها و نظارت‌های مردمی و موثر همراه نباشد دو فاجعه اساسی به بار می‌آورد، نخست تمرکز ثروت و سرمایه به نفع گروه‌ها و نهادهای خصی و به زیان توسعه همگانی و دوم گسترش فساد اداری، ارتشا و اختلاس [۱۲۱].

اگر فرایند خصوصی سازی به شیوه صحیح و منطقی انجام نشود، خود به ابزاری برای گسترش فساد تبدیل خواهد شد [۳۳] [۱۲۲] [۱۲۳]، به گونه‌ای که ریشه فساد در خصوصی سازی دیده می‌شود و در پای خصوصی سازی در همه بحران‌های کاری در چند سال اخیر دیده شده است و دولت با بررسی روند اجرای خصوصی سازی به این نتیجه رسیده که بخش زیادی از مشکلات به وجود آمده در طول یک دهه گذشته ناشی از نقص در روش واگذاری بوده است [۱۲۴]. ولی در صورتی که پس از بررسی‌های کارشناسی و انجام رویه‌های قانونی، تصمیم به واگذاری شرکت‌های دولتی گرفته شود، فرایند خصوصی سازی با کمترین ریسک در جهت توسعه اقتصادی و تأمین منافع مالی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان تحقق می‌یابد [۱۲۵].

بیشتر دولت‌ها تمایل دارند اساس تصمیم‌گیری هایشان را بر مبنای درآمد انتظاری حاصل از فساد و نه منافع بالقوه برای جامعه قرار دهند. در چنین شرایطی معمولاً پروژه‌های نامناسبی برای واگذاری در دستور کار قرار می‌گیرند و احتمال اینکه دولت بدون در نظر گرفتن منافع جامعه، بنگاه‌ها و شرکت‌هایی را برای واگذاری انتخاب کند که بیشترین عایدی را نصیب گروه‌های ذی‌نفع کند، بالا است [۱۲۶].

تدارکات و خدمات عمومی

در سازمان‌های دولتی، یکی از مهمترین نقاط فساد زاء، تدارکات و خدمات عمومی است [۱۲۷]. تدارکات عمومی ابزاری حیاتی برای حکومت‌داری و کاهش فقر است، اما اغلب با فساد مواجه است که هم توسط مدیران سیاسی و هم توسط کارمندان دولت تداوم می‌یابد [۱۲۸] و یکی از مستعدترین زمینه‌ها برای ایجاد فساد است زیرا یک فعالیت چند میلیارد دلاری است و به بالاترین سطح صداقت نیاز دارد [۱۲۹]. با توجه به حجم بالای معاملات و منافع مالی درگیر، این فساد به ویژه به اهداف توسعه آسیب می‌رساند [۱۲۸].

با این حال، پیچیدگی فرآیند تدارکات و تعامل نزدیک بین مقامات دولتی و مشاغل، آن را به یک حوزه کلیدی فساد تبدیل کرده است. نقش مدیران و عوامل در تدارکات فاسد، موضوع را پیچیده‌تر می‌کند، با راه‌حلی روشن برای عوامل فاسد، اما نه برای مدیران فاسد [۱۲۹]. فساد در تدارکات عمومی را می‌توان با ایجاد و توسعه «ائتلاف‌های تدارکاتی فاسد» (CPCs) توضیح داد. یک CPC به عنوان شبکه‌ای که توسط کارآفرینان فساد ساخته شده است که به دنبال «شیر کردن» فرایند تدارکات هستند، باید سه وظیفه مرتبط با یکدیگر را برای موفقیت انجام دهد:

- (۱) شناسایی اعضای که باید شامل و سازماندهی تعاملات اعضای مذکور،
- (۲) ایجاد و توزیع مجدد منافع،
- (۳) فرار از کنترل داخلی و خارجی.

CPC ها در یک پیکربندی داخلی و پیرامونی ساختار یافته‌اند، که در آن شبکه داخلی فعالیت‌های اصلی را کنترل می‌کند، و شبکه‌های جانبی می‌توانند به میل خود در زمانی که وظایف غیرقانونی باید بیرونی شوند، فعال شوند [۱۳۰].

مشارکت‌های دولتی-خصوصی، که اغلب در تهیه خدمات عمومی استفاده می‌شوند، فرصت‌هایی را برای فساد در مراحل مختلف فرآیند ایجاد می‌کنند [۱۳۱]. از سال ۲۰۱۳ بر منبای درخواست کارگروه ضد فساد کشورهای عضو گروه ۲۰، «ارزیابی تدارکات عمومی» آغاز شد. ارزیابی تدارکات عمومی، بر پایه مجموعه‌ای از اصول و تجربیات بنا شده است و هدف آن، از یکسورفع موانع ورود بخش خصوصی (مخصوصاً بنگاه‌های کوچک و متوسط) به بازار معاملات عمومی است و از سوی دیگر، به دنبال ایجاد معیاری عینی برای درک و بهبود زیست بوم قانونی و مقرراتی تدارکات عمومی در اقصی نقاط دنیا است.

قراردادهای عمومی (مناقصه و مزایده)

در واکاوای علل و زمینه‌های بروز فساد اقتصادی، با وجود تنوع و وابسته نبودن این مقوله به علت واحد یا علل محدود و معین، می‌توان فساد دولتی را یکی از اصلی‌ترین زمینه‌ها و گلوگاه‌های فساد اقتصادی دانست که خود ریشه در مداخله دولت در فرایندهای اقتصادی و توزیع منابع بین گروه‌های مختلف دارد؛ چنانکه بسیاری از صاحب‌نظران نیز بر همین عقیده‌اند. در این میان، مناقصه‌های دولتی یکی از مخاطره‌آمیزترین فرایندهای اقتصادی دولت است [۱۳۲]. در نتیجه یکی از منابع فساد تأمین کالا و خدمات دولت از طریق پروسه مناقصات و انعقاد قراردادهای اداری است [۱۳۳].

فساد در مزایده‌های قراردادهای عمومی موضوع مهمی است و شفافیت نقش مهمی در جلوگیری از آن ایفا می‌کند [۱۳۴]. مناقصه‌ها و مزایده‌ها که در مقوله‌های مختلفی انجام می‌گیرد یکی از نقاط فسادزا در سازمان‌های دولتی هستند [۱۳۷]. تقلب در مناقصه، سازماندهی شده توسط حراج دهنده، شکل رایج فساد در مزایده است که تخصیص و کارایی را مخدوش می‌کند [۱۳۵] [۱۳۶]. توافقات تبانی بین مناقصه‌گران، که اغلب توسط یک مدیر فاسد حمایت می‌شود، همچنین یکی از جنبه‌های کلیدی فساد در مناقصات تدارکات است [۹۹]. با توجه به حجم بالای مناقصه‌ها در تولید ناخالص داخلی کشورها (به‌طور متوسط بین ۱۵ تا ۳۰ درصد از تولید ناخالص داخلی) و در نتیجه، به سبب وجود گستره مالی زیاد و مطرح شدن موضوع اموال عمومی در آن، امکان وسوسه برای سوءاستفاده و گسترش فساد در این بخش بسیار چشمگیر است؛ به طوری که، بنا به گزارش سازمان بین‌المللی شفافیت زیان این فساد در کشورها به طور متوسط بین ۱۰ تا ۲۵ درصد، و در بعضی از موارد بالاتر از ۴۰ تا ۵۰ درصد، در ارزش قرارداد تخمین زده شده است. مهمترین عوامل زمینه ساز فساد اقتصادی در مناقصه‌های دولتی شامل موارد زیر است: ضعف سازوکارهای نظارتی، سیاسی بودن فرآیند برگزاری مناقصه‌ها، اقتدار بوروکراتیک، ساختار رانت جویانه مناقصه‌ها [۱۳۲].

این مطالعات مجموعاً تأثیر مخرب فرآیندهای مناقصه و مزایده بر ایجاد زمینه‌های فساد را نشان می‌دهند و نیاز به اقداماتی برای جلوگیری از آن را برجسته می‌کند.

امور خیریه

مؤسسات خیریه و عام‌المنفعه یکی از زیرمجموعه‌های سازمان‌های غیرانتفاعی محسوب می‌شوند. این مؤسسات در کنار تمام مزایا و جنبه‌های مثبتی که دارند اما در برخی اوقات به علت نبود نظارت کافی، به محلی برای انواع مفاسد اقتصادی تبدیل شده‌اند [۱۳۷].

امور خیر و نیکوکاری مانند هر پدیده دیگر اجتماعی ممکن است درگیر برخی مشکلات و حتی سوءاستفاده‌ها شود که یکی از آنها امکان رخ دادن فساد از طریق مؤسسات خیریه است. معمولاً فعالان امور خیر وجود فساد سازمان یافته در این حوزه را رد می‌کنند و حتی وجود برخی سوءاستفاده‌ها را نیز ناشی از عملکرد نامناسب سازمان‌های حاکمیتی این حیطه می‌دانند. در مقابل، برخی دیگر از افراد، معمولاً خیریه‌ها و کنشگران این وادی را متهم به سهل‌انگاری و بی‌توجهی به شفافیت در امور مالی می‌کنند [۱۳۸].

گسترده‌گی اراضی و امالک و تنوع و فراوانی اموال موقوفه در کشور به حدی است که با تصور تخلف در مقیاس کم و کوچک در این حوزه می‌تواند حجم وسیعی از فساد اداری را شامل شود و به همان نسبت هم فرآیند پیشگیری از بروز این فساد می‌تواند پیچیده و متنوع باشد [۱۳۹].

مدل اول فساد در امور خیریه، همان خیریه‌های غیرثبتی هستند و چون جایی ثبت نشده‌اند، هیچگونه شفافیت مالی ندارند. بنابراین ممکن است هرگونه فسادی در این خیریه‌ها رخ بدهد. مثال بارز این مدل از خیریه‌های غیرثبتی معمولاً خیریه‌های شکل گرفته در محلات، مجالس

خانوادگی و انجمن‌ها هستند. به بیان دیگر، برخی افراد تشکیلاتی را به نام انجمن ثبت می‌کنند؛ اما در عین حال اقدام به جمع‌آوری کمک می‌کنند.

دومین مدل فساد از خیریه‌های مشکل‌آفرین، آن دسته از خیریه‌ها هستند که تحت عنوان و زیرمجموعه مؤسسات مالی ثبت می‌شوند. به عنوان فعالیت‌های قرض‌الحسنه کار را شروع می‌کنند. این گونه صندوق‌ها معمولاً نه تحت نظر بانک مرکزی هستند و نه از جای دیگری نظارت می‌شوند.

برخی از مؤسسات علاقه خاصی به کارهای خیریه مانند مدرسه‌سازی و کمک به کودکان بی‌سرپرست دارند. معمولاً با اهداف مختلفی مانند فریب افکار عمومی، پولشویی و حتی آلوده کردن دیگران دست به کار خیریه می‌زنند و در این زمینه از چهره‌های مشهور هم دعوت به عمل می‌آورند [۱۳۹].

در هم تنیدگی و پیچیدگی امور خیریه، تنظیم‌گری و اعطای مجوز از طریق سازمان‌های متعدد، عدم وجود قوانین جامع مالیاتی در خصوص امور خیریه، عدم نظارت کافی و منسجم، ابهام در فرایند ثبت، شمار فزاینده مؤسسات خیریه ثبت نشده، بستر و زمینه مناسبی برای افراد سودجو و عاملین فساد برای پولشویی، فرار مالیاتی، کلاهبرداری و خیانت در امانت شده است [۱۴۰] [۱۴۱].

صدور مجوز

قدرت بیش از حد دولت، انحصارات و اختیارات خودسرانه گسترده دولتی در فعالیت‌های مرتبط با صدور مجوزها و امتیازهای لازم برای فعالیت‌های مختلف، سبب افزایش فساد مالی می‌شود [۱۴۲]. رشوه نتیجه مستقیم این است که اعطای مجوز از اختیارات انحصاری مقامات است [۱۰۹].

شکل ۱۶: گونه‌شناسی بسترها و زمینه‌های فساد

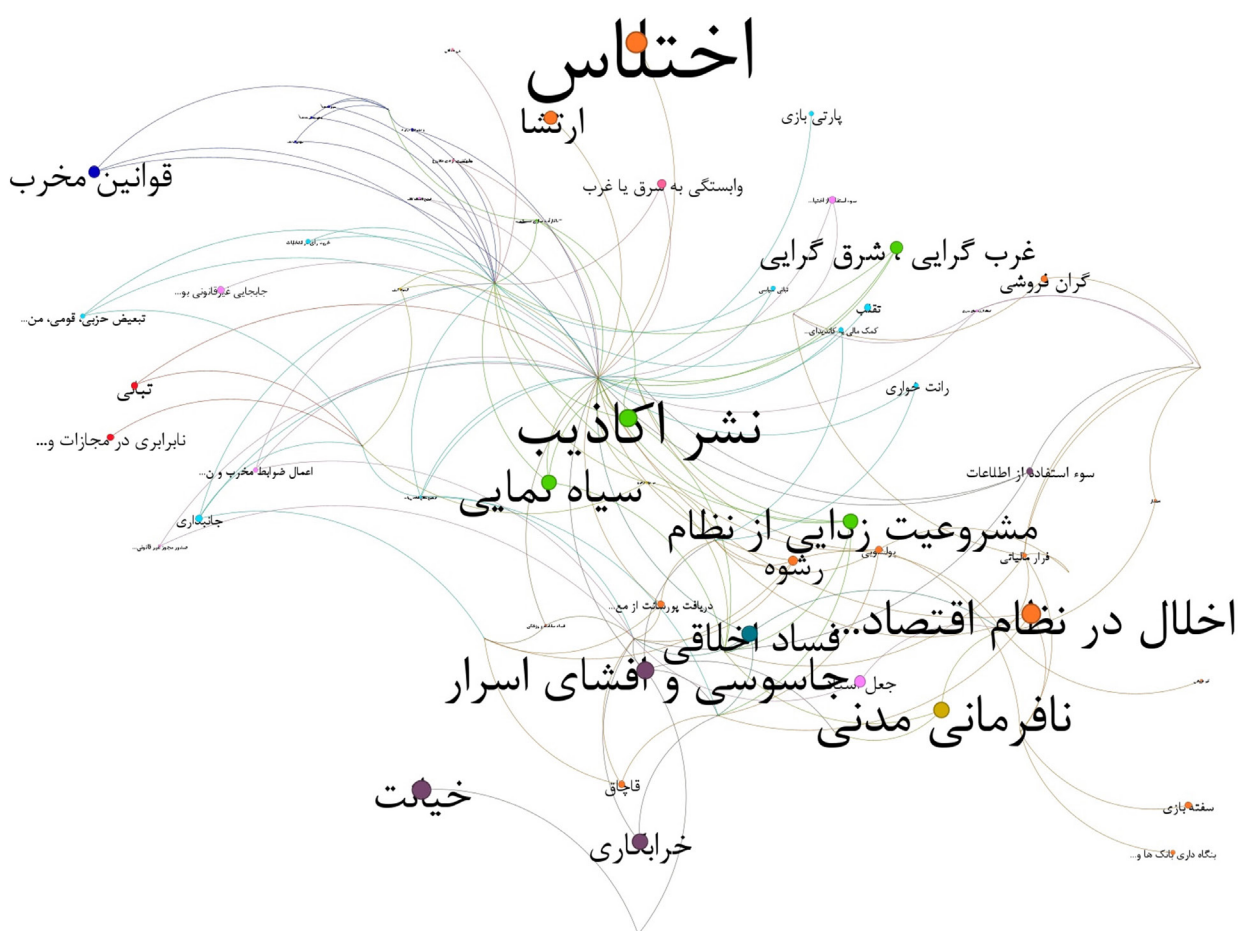

۵. رتبه بندی مصادیق و عاملین فساد

در این تحقیق از شاخص‌های مرکزیت درجه، مرکزیت بینابینی، مرکزیت نزدیکی و شاخص‌های محوریت و مرجعیت برای رتبه بندی مصادیق فساد و عاملین فساد استفاده شده است.

رتبه بندی مهمترین مصادیق فساد از منظر حاکمیت

شکل ۱۷: رتبه بندی مهمترین مصادیق فساد از منظر حاکمیت

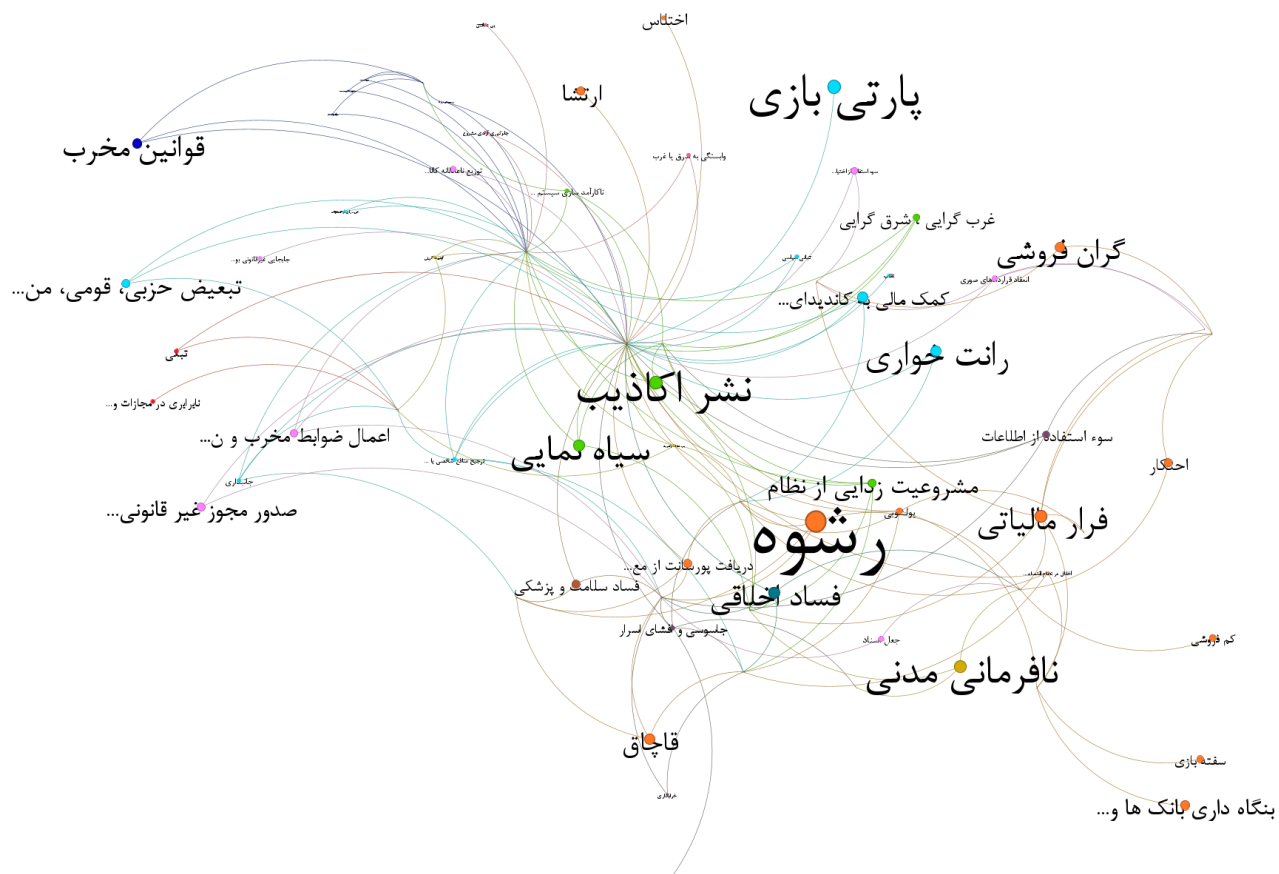
که به ترتیب شامل موارد زیر است:

- اختلاس
- اخلال در نظام اقتصادی
- خیانت
- نشر اکاذیب
- جاسوسی و افشای اسرار
- نافرمانی مدنی

- فساد اخلاقی
- خرابکاری
- سیاه نمایی
- مشروعیت زدایی از نظام
- ارتشاء
- و ...

رتبه بندی مصادیق فساد از منظر فراوانی رخداد فساد

شکل ۱۸: رتبه بندی مصادیق فساد از منظر فراوانی رخداد فساد

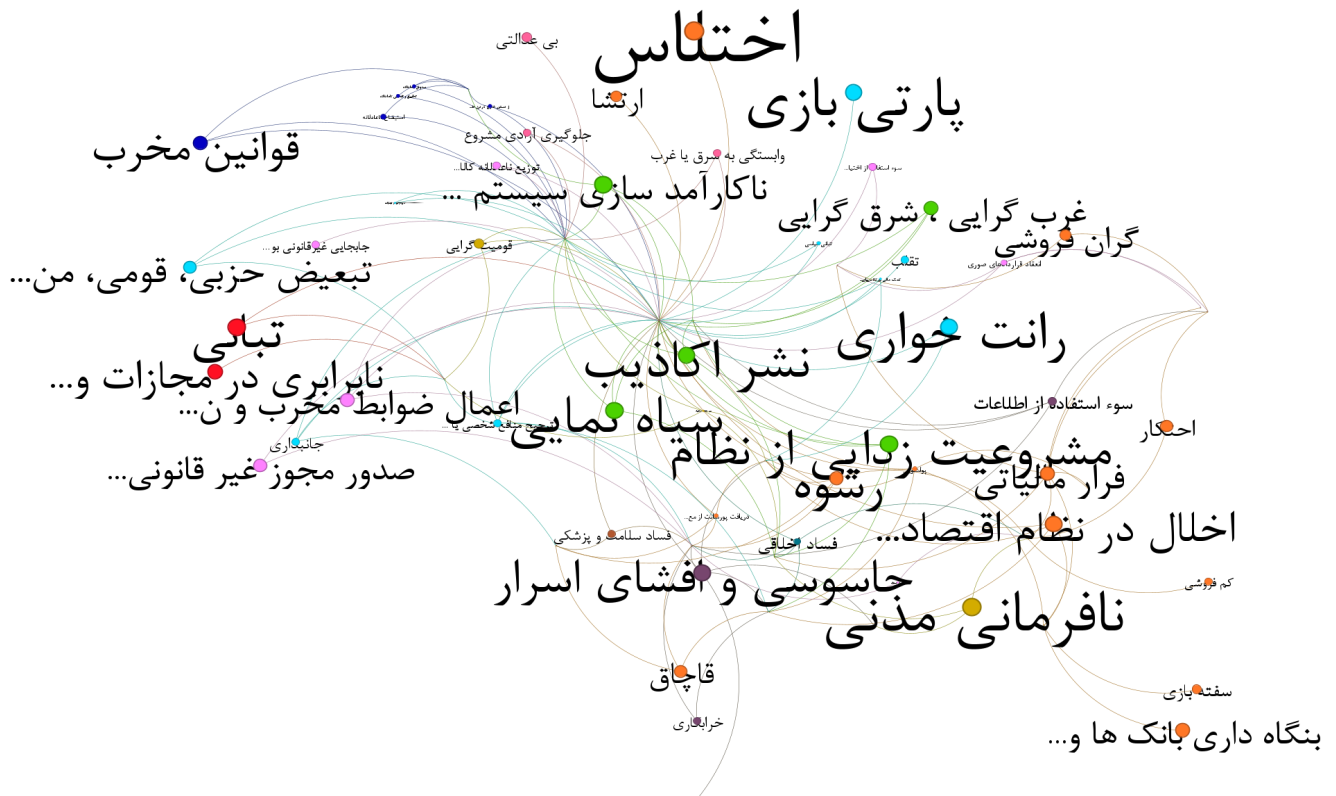

که به ترتیب شامل موارد زیر است:

- رشوه
- پارتی بازی
- نشر اکاذیب
- فرار مالیاتی
- نافرمانی مدنی
- فساد اخلاقی
- سیاه نمایی
- قاجاق
- رانت خواری
- کمک به کاندیدای انتخاباتی جهت نفوذ
- گران فروشی
- تصویب قوانین مخرب
- بنگاه داری بانک ها و موسسات مالی
- ارتشاء
- مشروعیت زدایی از نظام
- دریافت پورسانت از معاملات داخلی و خارجی
- تبعیض (حزبی، قومی، منطقه ای)

رتبه‌بندی اهمیت مصادیق فساد از تاثیر بر کارایی نظام حکمرانی

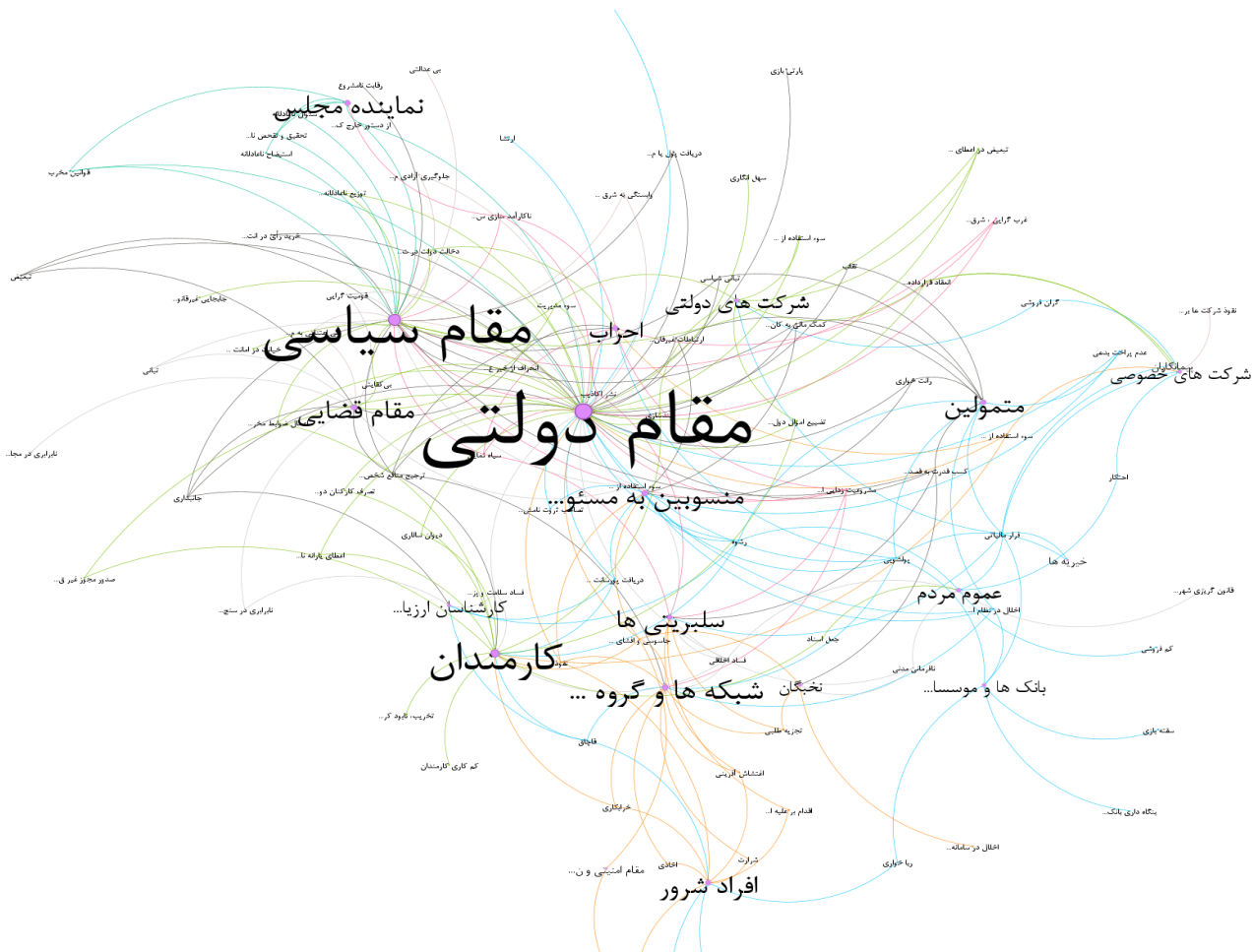
شکل ۲۰: رتبه‌بندی اهمیت مصادیق فساد از تاثیر بر کارایی نظام حکمرانی

به ترتیب شامل موارد زیر است :

- اختلاس
- نافرمانی مدنی
- ناکارآمدسازی سیستم‌های کلان تصمیم‌گیری
- تبانی در سیستم قضایی
- مشروعیت‌زدایی از نظام
- جاسوسی و افشای اسرار
- سیاه‌نمایی
- اخلال در نظام اقتصادی کشور
- راند خوار
- پارتی‌بازی
- نشر اکاذیب
- نابرابری در مجازات و کیفر
- فرار مالیاتی
- بنگاه‌داری بانک‌ها و موسسات مالی
- تصویب قوانین مخرب و ناعادلانه
- غرب‌گرایی و شرق‌گرایی
- اعمال ضوابط مخرب و ناکارآمد

شکل ۲۱: رتبه بندی عاملین فساد

۶. جمع بندی و پیشنهادات سیاستی

با توجه به گزارشی که از گونه‌شناسی عناصر اکوسیستمی پدیده فساد و رتبه‌بندی اهمیت آن‌ها ارائه شد به شرح زیر جمع‌بندی می‌گردد و پیشنهادات سیاستی در ادامه مطرح می‌شود که امید است با انجام آنها برنامه‌ریزی و قانون‌گذاری دقیق‌تر و کارا‌تری جهت مقابله با فساد تنظیم گردد.

الف) به نظر می‌رسد تعدد عناصر مؤثر در مسئله فساد (که در این تحقیق عناصر پدیده فساد نامیده می‌شوند) و نقش‌های بسیار گسترده، پیچیده و مبهم هر یک از بازیگران، باعث سردرگمی متولیان مقابله با فساد شده است. به عنوان مثال، مصادیق فساد، زمینه‌های فساد، عوامل فساد، نهادهای مقابله با فساد و ... تعدادی از عناصر مؤثر در فساد هستند که باید مورد تحلیل و بازنگری قرار گیرد در همین راستا برای مقابله با فساد به عنوان یک فعالیت نظام‌مند باید به طور مستمر گونه‌های مختلف عناصر پدیده فساد؛ و نقش هر یک از آن‌ها در اکوسیستم فساد را شناسایی کرد و سپس با اصلاح نقش‌ها و ماموریت‌های سیستم‌ها و سازمان‌های مقابله با فساد نسبت به ایجاد هماهنگی در راستای یک برنامه مشترک تحولی مداخله کرد.

ب) برای تحول آفرینی در مقابله با فساد در مقیاس کلان، هم تعدد عناصر مؤثر بسیار زیاد است و هم روابط میان عناصر مؤثر بر بروز فساد بسیار پیچیده است و قواعد حاکم بر روابط میان عناصر کاملاً مبهم است. همچنین یکی از چالش‌های اصلی مقابله با فساد، ابهام در تفکیک درست و تشخیص صحیح عناصر پدیده فساد یعنی؛ مصادیق، علل و ریشه‌ها، زمینه‌های اصلی، عاملین فساد و ... است. به عنوان نمونه گاهی یک مصداق فساد به عنوان علت فساد در نظر گرفته می‌شود و در جهت مقابله با آن منابع مالی و ... صرف می‌شود و به جای مقابله با علت

پدیده به عارضه توجه می‌شود که باعث عدم توفیق در مقابله با فساد است. با توجه به محدودیت ظرفیت‌ها و منابع موجود در جهت مقابله با فساد مهم است که عناصر فساد را به درستی از هم تفکیک نماییم.

ج) یکپارچه کردن نهادهای مقابله با فساد و معماری کلان نقش‌ها و کارکردهای این نهادها برای دستیابی به همراستایی استراتژیک همه اجزا و عناصر مؤثر در مقابله با فساد شاید در سازمان‌های کوچک کار پیچیده‌ای نباشد، اما در مقیاس‌های فراسازمانی کلان کار بسیار پیچیده‌ای است. گفتگو با مدیران سازمان‌ها، پژوهشگران و متخصصان حوزه مقابله با فساد تایید کننده این ادعا می‌باشد. همچنین گزارش‌های مورد نظر نشان از نارضایتی مدیران از نتایج مربوط به مقابله با فساد دارد. نهایتاً تجربه محققین این پروژه نشان می‌دهد مقابله با فساد در مقیاس کلان کاری بسیار پیچیده است و علی‌رغم رشد روزافزون اقدامات اجرایی و همچنین مطالعات صورت گرفته در ارتباط با مقابله با فساد هنوز مطالعات کافی در مورد گونه‌شناسی عناصر پدیده فساد و نگرش جامعی در این باره ارائه نشده است. هر یک از تحقیقات پیشین تنها به بخشی از عناصر پدیده فساد نگرسته‌اند و جای خالی مطالعه آنها از منظر کلان احساس می‌شود.

د) گونه‌شناسی مصادیق فساد نشان می‌دهد که بسیاری از مصادیق فساد سیاسی، فساد رسانه، فساد اداری و حکمرانی در برنامه‌ریزی‌ها و طرح‌های مقابله، نادیده گرفته شده‌اند و طرح اساسی برای مقابله با آن مصادیق وجود ندارد.

ه) رتبه‌بندی مصادیق از منظرهای مختلف نشان دهنده یک واقعیت بسیار مهم در خصوص تفاوت دیدگاه حاکمیت و مردم در خصوص اهمیت مصادیق مختلف فساد دارد. مقایسه این رتبه‌بندی مشخص می‌کند آنچه از منظر حاکمیت بیشتر اهمیت دارد، از نظر مردم درجه اهمیت کمتری دارد و آنچه از منظر مردم اهمیت دارد از منظر حاکمیت در اولویت‌های بعدی قرار گرفته است. به عنوان مثال رتبه‌بندی‌ها نشان می‌دهد در سطح کلان مصادیق فساد امنیتی در منظر حاکمیت اهمیت بیشتری از مصادیق فساد مالی دارند ولیکن مردم چنین دیدگاهی ندارند و مصادیق فساد مالی (اقتصادی) و فساد قضایی دارای اولویت بیشتری هستند. همچنین فساد فرهنگی اجتماعی در دو دیدگاه، جایگاه‌های بسیار متفاوتی را بدست می‌آورد. این تفاوت دیدگاه در برنامه‌های مقابله با فساد تأثیر می‌گذارد و اثرات نامناسبی را در پیش دارد. از این رو هماهنگ کردن دیدگاه حاکمیت و مردم در خصوص مصادیق مهم فساد و میزان اولویت هر یک از آنها یکی از مهمترین پیشنهادات سیاستی این پژوهش است.

منابع و مآخذ

- [۱] آ. خامنه‌ای، "بیانیه گام دوم انقلاب"، ۱۳۹۷،
- [۲] م. موسایی و م. محمدی، "مطالعه جامعه شناختی فساد اقتصادی از منظر استادان دانشگاه‌های تهران"، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، vol. ۱۱، no. ۴، pp. ۱۰۵۹-۱۰۷۲، ۱۴۰۱.
- [۳] ع. ا. خندان، منطق کاربردی. تهران: سمت، ۱۳۷۹
- [4] D. H. Doty and W. H. Glick, "Typologies as a unique form of theory building: Toward improved understanding and modeling," Acad. Manag. Rev., vol. 19, no. 2, pp. 230-251, 1994.
- [۵] H. Koontz, "The management theory jungle," Acad. Manag. J., vol. ۴, no. ۳, pp. ۱۹۶۱, ۱۸۸-۱۷۴.
- [۶] م. لطیفی، "روش‌شناسی گونه‌شناسی: رهنمونی بر نظریه پردازی در دانش مدیریت"، مطالعات مدیریت دولتی ایران، vol. ۱، no. ۲، pp. ۲۵-۵۲، ۱۳۹۷.
- [۷] ر. اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن - ماده فساد. دمشق، ۱۳۷۴.
- [8] A. Tashakkori and C. Teddlie, Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches, vol. 46. sage, 1998.
- [9] K. D. Bailey, Typologies and taxonomies: An introduction to classification techniques, vol. 102. Sage, 1994.
- [10] ع. حری، "اکولوژی اطلاعات، مروری بر مفاهیم و مصادیق"، فصلنامه اطلاع‌شناسی [10]، vol. 1، no. 2، pp. 5-30، 1382.
- [۱۱] ف. جهانی زاده، ا. مشبکی، ا. کردنائیج، و س. خداداد حسینی، "تبیین مبانی فکری رویکرد اکوسیستم کسب و کار"، پژوهش‌های مدیریت در ایران، vol. ۱۹، no. ۲، pp. ۱۳۹-۱۶۰، ۱۳۹۴.

- [۱۲] ع. مبینی دهکردی و ج. ترکمن، "مقایسه تحلیلی شبکه کسب و کار و اکوسیستم کسب و کار،" مدیریت و منابع انسانی در صنعت نفت، vol. ۱۱، pp. ۳-۳۲، ۱۳۹۹.
- [13] Merriam-Webster, Webster's Dictionary. Federal Street Press, 2007. [Online]. Available: <https://books.google.com/books?id=hLm43A-7630C>
- [14] G. de Graaf, P. von Maravic, and P. Wagenaar, *The Good Cause: Theoretical Perspectives on Corruption*. Verlag Barbara Budrich, 2010.
- [15] D. Moher et al., "Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement," *Syst. Rev.*, vol. 4, no. 1, p. 1, 2015.
- [16] E. M. Antman, J. Lau, B. Kupelnick, F. Mosteller, and T. C. Chalmers, "A comparison of results of meta-analyses of randomized control trials and recommendations of clinical experts: treatments for myocardial infarction," *Jama*, vol. 268, no. 2, pp. 240-248, 1992.
- [۱۷] ح. عابدی جعفری، م. تسلیمی، ا. فقیهی، و محمد شیخ زاده، "تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی،" اندیشه مدیریت راهبردی، vol. ۲، pp. ۱۵۱-۱۳۹۰.
- [18] V. Braun and V. Clarke, "Using thematic analysis in psychology," *Qual. Res. Psychol.*, vol. 3, no. 2, pp. 77-101, Jan. 2006, d
- [19] G. W. Ryan and H. R. Bernard, "Data management and analysis methods," 2000.
- [20] جامعه‌شناسان، Ucinet. 1392. ا. رمضانی و ع. میرزاحمدی، تحلیل شبکه‌های اجتماعی: به همراه آموزش نرم‌افزار
- [21] King and C. Horrocks, *Interviews in Qualitative Research*. SAGE Publications, 2010.
- [22] J. Svensson, "Eight questions about corruption," *J. Econ. Perspect.*, vol. 19, no. 3, pp. 19-42, 2005.
- [23] S. D. Morris, "Forms of corruption," *CESifo DICE Rep.*, vol. 9, no. 2, pp. 10-14, 2011.
- [24] M. Deflem, "Corruption, law, and justice: A conceptual clarification," *J. Crim. Justice*, vol. 23, no. 3, pp. 243-258, 1995.
- [25] J. T. Gathii, "Recharacterizing corruption to encompass illicit financial flows," *Am. J. Int. Law*, vol. 113, pp. 336-340, 2019.
- [۲۶] د. م. اقتصادی، "طرح مطالعاتی فساد: فساد مالی و راهکارهای اجرایی مبارزه با آن (۱)"، ۱۳۸۲.
- [۲۷] A. K. Jain, *Economics of corruption*, vol. ۶۵. Springer Science & Business Media, ۱۹۹۸.
- [۲۸] ع. محمودی، "گزارش پژوهشی: جرم‌انگاری اختلاس در بخش خصوصی ایران با نگاهی به نوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد." مرکز مطالعات و پژوهش‌های سلامت اداری و مبارزه با فساد - قوه قضائیه - سازمان بازرسی، ۱۳۹۶.
- [۲۹] ب. کلگون، "فساد اداری و امنیت اجتماعی (اختلاس - ارتشاء)"، دانش انتظامی، vol. ۶، no. ۳، ۱۳۸۳.
- [۳۰] ر. عارف، "گزارش پژوهشی: کارگاه طراحی سناریوهای مقابله با فساد (پولشویی، تامین مالی، تروریسم و جرایم اقتصادی)." مرکز مطالعات و پژوهش‌های سلامت اداری و مبارزه با فساد - قوه قضائیه - سازمان بازرسی، ۱۳۹۸.
- [۳۱] ی. کمالی، "گزارش پژوهشی: پولشویی و روش‌های مبارزه با آن." سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۸۸.
- [۳۲] ع. رستگار و غ. همایونی، مروری بر مدل‌های نهادی تخصصی مبارزه با فساد. مرکز مطالعات و پژوهش‌های سلامت اداری و مبارزه با فساد - قوه قضائیه - سازمان بازرسی، ۱۳۹۸.
- [۳۳] د. م. اقتصاد بخش عمومی، "پیشگیری و مبارزه با فساد - ۱ - فراتحلیل کیفی مطالعات فساد - مقالات فارسی"، ۱۳۹۷.
- [۳۴] محمدعلی مشفق، "آسیب‌شناسی اجتماعی فساد اداری و اقتصادی در ایران"، پژوهشنامه، vol. ۵۲، no. ۱، pp. ۱۴۵-۱۷۲، ۱۳۸۹.
- [۳۵] م. اکبریان، "ارائه چارچوبی برای مدیریت مقابله با قاچاق سوخت در ایران"، سیاست‌های راهبردی و کلان، vol. ۸، no. ۳۲، pp. ۶۵۴-۶۹۱، ۱۴۰۱.
- [۳۶] س. بهرامی، "بسترهای وقوع تبانی و فساد در مناقصات و راهکارهای مقابله با آن"، نشریه کارآگاه، vol. ۶، no. ۲۲، pp. ۱۳۲-۱۴۵، ۱۳۹۲.

- [۳۷] س. آ. ثالث و همکاران، "گفتمان سیاست جنایی قانونگذار و رویه قضایی ایران در قبال جرم تحصیل مال از طریق نامشروع؛ با رویکرد تطبیقی بر گفتمان سیاست جنایی سازمان ملل متحد در ماده ۲۰ کنوانسیون مبارزه با فساد،" نشریه پژوهش‌های حقوق تطبیقی، vol. ۲۰، no. ۲، pp. ۱-۳۴، ۱۳۹۵.
- [38] B. Rider, "Policing Corruption and Economic Crime-How Can We Do It Better," *Front. L. China*, vol. 10, p. 625, 2015.
- [39] F. Jamil and E. Ahmad, "An economic investigation of corruption and electricity theft," 2013.
- [۴۰] ف. عزیزخانی و همکاران، "مروری بر رابطه فقر و فساد،" مجلس و پژوهش، vol. ۵۸، ۱۳۸۷.
- [۴۱] م. بهمنش، "گزارش‌های پژوهشی: گلوگاه‌های بروز فساد در نظام بانکی و بررسی وضعیت مطالبات معوق شبکه بانکی،" ۱۳۹۰.
- [۴۲] م. مداح و ن. پرنیان، "نقش فساد اقتصادی در افزایش مطالبات معوق بانکی،" فصلنامه مدل‌سازی اقتصادسنجی، vol. ۵، no. ۳، pp. ۱۲۱-۱۳۹، ۱۳۹۹.
- [۴۳] و. قلیچ، "بنگاه‌داری غیر متعارف بانک‌ها و زبان‌های آن،" پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی، ۱۳۹۳.
- [۴۴] غ. مصباحی مقدم، "چالش‌های بانکداری بدون ربا در ایران (راهکارهای برون رفت)،" اقتصاد اسلامی، vol. ۱۸، no. ۶۹، pp. ۱۱۷-۱۴۵، ۲۰۱۸.
- [۴۵] مهدی قائمی اصل و فیروز ولائی، "بررسی تأثیر فساد اداری بر سلامت مالی در نظام بانکی ایران،" پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، vol. ۷۶، no. ۲۰، pp. ۱۷۷-۲۱۲، ۱۳۹۹.
- [۴۶] حسین رفیعی، "رانت، فساد مالی-اداری،" کتاب نقد، vol. ۳۷، no. ۸، pp. ۱۸۱-۲۴۸، ۱۳۸۴.
- [۴۷] ع. ایزدی فروح. کاویار، "بررسی فقهی کم‌فروشی در معاملات،" فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی، vol. ۱، no. ۱، pp. ۱۰۵-۱۲۸، Dec. ۱۳۹۱.
- [۴۸] ر. معبودی، ی. نادمی، وز. دره نظری، "نفرین منابع و مالی سازی در اقتصاد ایران،" ۱۴۰۱.
- [۴۹] ن. مجلس شورای اسلامی، "قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور،" ۱۳۶۹.
- [۵۰] م. جعفری مسلم و همکاران، "جرم اخلاک کلان در نظام اقتصادی در قانون اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی،" پژوهش‌های حقوقی، vol. ۴، no. ۲۰، ۱۴۰۰.
- [۵۱] ف. مومنی، "فساد سیاسی؛ ابعاد و ملاحظات اقتصادی،" پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۱.
- [۵۲] ا. گل محمدی، "آسیب‌شناسی دولت در ایران در دوره پهلوی: فساد سیاسی به روایت اسناد،" ۱۳۹۲.
- [۵۳] ع. خندان، "فساد سیاسی و اداری: تأثیرات متقابل و نقش عوامل اجتماعی،" فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد مقداری، vol. ۱۳، no. ۴، pp. ۱۹-۴۴، ۱۳۹۵.
- [54] G. T. Kurian and J. M. Boryczka, *Encyclopedia of political science*. Boryczka, Jocelyn. 2010. "Feminism." and "Radical Feminism." in *Encyclopedia ...*, 2010.
- [55] M. R. Skinner, "Political and Governmental Corruption," *Encycl. Sociol.*, pp. 2123-2138, 2000.
- [56] G. Ritzer, *The Blackwell encyclopedia of sociology*, vol. 1479. Blackwell Malden, MA, 2007.
- [57] F. N. Stokman, M. A. L. M. van Assen, J. van der Knoop, and R. C. H. van Oosten, "Strategic decision making," in *Advances in Group Processes*, vol. 17, 2000, pp. 131-153.
- [58] G. Serscikov, "Israel's Intelligence Services in Iran: Exploiting Vulnerabilities for Penetration," *Int. J. Intell. CounterIntelligence*, vol. 37, no. 1, pp. 89-120, 2024,
- [۵۹] ع. اندرزی گرگری، "تبیین نشر اکاذیب به عنوان جرم سیاسی و افساد فی الارض،" دومین کنفرانس ملی و اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق و علوم سیاسی. اردبیل، ۱۳۹۸.
- [۶۰] ن. مجلس شورای اسلامی، "قانون نظارت بر رفتار نمایندگان،" ۱۳۹۱.
- [۶۱] ح. آیت الله خامنه‌ای، "بیانات رهبر انقلاب در دیدارهای مختلف."
- [۶۲] امام خمینی، صحیفه. ۱۳۶۸.
- [۶۳] جواد جمالی، "مهندسی براندازی نرم مبتنی بر مشروعیت‌زدایی،" مطالعات عملیات روانی، vol. ۲۶، no. ۷، pp. ۱۳۰-۱۵۵، ۱۳۸۹.
- [۶۴] احمد تدین، "نگاه روز: تازه‌ترین تحلیلها از تجربه مبارزه با فساد در کشورهای انگلستان و جمهوری کره: از «نولان» تا «یونگ سام»،"

مجلس و راهبرد، vol. ۱۶، no. ۳، pp. ۷۱-۸۸، ۱۳۷۴.

[65] V. Z. Kazai, "The misuse of the legislative process as part of the illiberal toolkit. The case of Hungary," Theory Pract. Legis., vol. 9, no. 3, pp. 295-316, 2021,

[66] M. L. Balinski and H. P. Young, "Fair representation in the European Parliament," J. Common Mkt. Stud., vol. 20, p. 361, 1981.

[67] N. Lupo, "The Commission's power to withdraw legislative proposals and its 'parliamentarisation', between technical and political grounds," Eur. Const. Law Rev., vol. 14, no. 2, pp. 311-331, 2018.

[68] J. M. Keyes, "Parliamentary scrutiny of the quality of legislation in Canada," Theory Pract. Legis., vol. 9, no. 2, pp. 203-226, 2021.

[۶۹] س. خانی، "گزارش پژوهشی: گذری بر چیهستی فساد اداری - مطالعه موردی سازمان های دولتی استان کردستان." مرکز مطالعات و پژوهش های سلامت اداری و مبارزه با فساد - قوه قضائیه - سازمان بازرسی، ۱۳۹۶.

[70] B. D. Anggono and R. Wahanisa, "Corruption Prevention in Legislative Drafting in Indonesia," Ef. Penyul. Gizi pada Kelompok 1000 HPK dalam Meningkatkan. Pengetah. dan Sikap Kesadaran Gizi, vol. 3, no. 3, pp. 69-70, 2022.

[71] K. S. Sarfo-Kantankah, "Corruption is a big issue: A corpus-assisted study of the discursive construction of corruption in Ghanaian parliamentary discourse," Legon J. Humanit., vol. 29, no. 1, pp. 226-258, 2018,

[72] N. Collins and M. O'Shea, "Political corruption in Ireland," in Corruption in Contemporary Politics, Springer, 2003, pp. 164-177.

[۷۳] علی امانی و غلامحسین دوانی، "بخش ویژه: فساد، تقلب، پول شویی و وظیفه ی حسابرسان،" حسابدار رسمی، vol. ۱۲، no. ۷، pp. ۵۶-۷۱، ۱۳۸۹.

[74] S. J. Westwood, S. Iyengar, S. Walgrave, R. Leonisio, L. Miller, and O. Strijbis, "The tie that divides: Cross-national evidence of the primacy of partyism," Eur. J. Polit. Res., vol. 57, no. 2, pp. 333-354, 2018,

[۷۵] حسین نواده توپچی، "چالش های فراروی اجرای کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد در کشور،" راهبرد، vol. ۵۷، no. ۱۹، pp. ۲۱۷-۲۴۴، ۱۳۸۹.

[۷۶] ح. راغفر، "اقتصاد سیاسی فساد در ایران،" نشریه اقتصاد و جامعه، vol. ۷، no. ۲۵، p. ۱۱۵، ۱۳۸۹.

[۷۷] م. امیری، "ریشه ها، مصادیق و پیامدهای فساد انتخاباتی،" مجلس و راهبرد، vol. ۸۲، no. ۲۲، pp. ۳۵-۵۶، ۲۰۱۵.

[78] V. Burris, "Corporations, capitalists, and campaign finance," Handb. Polit. State Soc. Glob. Perspect., pp. 247-262, 2010.

[79] M. Faye and P. Niehaus, "Political aid cycles," Am. Econ. Rev., vol. 102, no. 7, pp. 3516-3530, 2012.

[80] D. Callahan and L. Minnite, "Securing the Vote: An Analysis of Election Fraud," New York Demos, 2007.

[۸۱] صادق منتی نژاد، "آسیب شناسی قوانین و مقررات ناظر به مقابله با فساد در ایران؛ با تاکید بر ضرورت های جرم انگاری،" دانش حسابرسی، vol. ۳۷، no. ۹، pp. ۲۸-۳۹، ۱۳۸۸.

[۸۲] ناصر فکوهی، "فساد و رسانه ها در عصر انقلاب اطلاعاتی: افشای فرآیندهای فسادانگیز،" اطلاعات حکمت و معرفت، vol. ۱۶، no. ۲، pp. ۲۹-۳۵، ۱۳۸۶.

[۸۳] م. قنبری جهرمی و ن. چلوپزی، "آسیب شناسی گمرک از منظر فساد و تخلفات اداری،" مجلس و پژوهش، vol. ۱۸، no. ۶۶، ۱۳۹۰.

[84] M. A. Clark, "Trafficking in persons: An issue of human security," J. Hum. Dev., vol. 4, no. 2, pp. 247-262, 2003.

[۸۵] فاطمه باقری، "بررسی انتقادی بعد کیفری قانون مبارزه با پولشویی (با تکیه بر کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد)،" کارآگاه، vol. ۲۱، no. ۶، pp. ۱۳۲-۱۵۲، ۱۳۹۱.

[۸۶] سیدمحمدجواد قربی و فرهاد سهامی، "پنجاه و هشت سال تبه کاری، خیانت و غارت؛ بخش اول: «تأملاتی پیرامون بنیاد پهلوی و فساد

- مالی رژیم شاه»، «پانزده خرداد، vol. ۳۹، no. ۱۱، pp. ۶۷-۱۰۰، ۱۳۹۳، [۸۷] ا. طاهری و س. م. ص. طباطبایی، «تبیین راهکارهای مقابله با فساد قضایی در نظام دادرسی مدنی ایران»، «مطالعات حقوق خصوصی»، vol. ۵۰، no. ۲، pp. ۲۸۵-۳۰۲، ۲۰۲۰.
- [۸۸] س. شفافیت بین الملل، فساد در نظام‌های قضایی گزارش سازمان شفافیت بین الملل در سال ۲۰۰۷. انتشارات قوه قضاییه، مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۳۹۵.
- [۸۹] س. ا. رفیعی طباطبایی و ا. دارابی، «بررسی عوامل مؤثر بر رفع اطاله دادرسی و توسعه قضایی با مطالعه موردی بر دادگستری شهرستان کرمانشاه در سال ۱۳۹۶»، «فصلنامه تمدن حقوقی»، vol. ۲، no. ۵، pp. ۴۶-۶۵، ۲۰۲۰.
- [۹۰] ا. رشیدی و ل. رئیسی، «بررسی آثار و پیامدهای فساد مالی بر حقوق بشر»، ۱۳۹۶.
- [91] D. McVay, "Drug Policy Facts,"
- [92] J. M. Siallagan, Ediwarman, M. Ablisar, and M. Ekaputra, "Disparity in Criminal Sanctions in Criminalizing Corruption Cases," Proc. Second Int. Conf. Public Policy, Soc. Comput. Dev. (ICOPOSDEV 2021), vol. 642, no. Icoposdev 2021, pp. 333-338, 2022.
- [۹۳] ح. جودکی و آ. رشیدیان، «فساد در نظام سلامت: تئوری، روش‌ها و مداخلات»، «بیمارستان»، vol. ۸، no. ۳، pp. ۸۲-۱۰۰، Feb. ۱۳۸۸.
- [۹۴] دکتر کامران باقری لنکرانی و دکتر سعید شهابی، «بررسی انواع فساد در نظام‌های سلامت»، «تأملات رشد»، vol. ۵، no. ۳، pp. ۱۶۷-۱۷۲، ۱۳۹۹.
- [95] W. D. Savedoff, Transparency and corruption in the health sector: a conceptual framework and ideas for action in Latin American and the Caribbean. Inter-American Development Bank Washington, DC, 2007.
- [۹۶] ن. حبیبی، فساد اداری، عوامل مؤثر و روش‌های مبارزه، چاپ اول. تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی وثقی، ۱۳۷۵.
- [۹۷] د. م. اقتصادی، «نگاهی به مفاهیم اقتصاد جرم و فساد اداری و کارکرد آنها در ایران، بازشناسی مولفه‌های مؤثر بر اختلاس در ایران»، «مجلس و پژوهش»، vol. ۳۵، ۱۳۷۷.
- [98] D. P. Levine, "The corrupt organization," Hum. Relations, vol. 58, no. 6, pp. 723-740, 2005.
- [99] A. Lambert and K. Sonin, "Corruption and Collusion in Procurement Tenders," Paris New Econ. Sch., p. 31, 2003.
- [100] T. Gong, "Dangerous collusion: Corruption as a collective venture in contemporary China," Communist Post-Communist Stud., vol. 35, no. 1, pp. 85-103, 2002.
- [101] مجید اعظمی مقدم، «مفهوم شناسی جرم اقتصادی یا فساد اقتصادی»، «کار آگاه»، vol. 16، no. 4، pp. 55-84، 1390.
- [102] N. Ahmad and A. Economics, "Corruption and Government Regulations:," pp. 1-19, 2001.
- [103] D. Duvanova, "Economic Regulations, Red Tape, and Bureaucratic Corruption in Post-Communist Economies," World Dev., vol. 59, pp. 298-312, 2014.
- [۱۰۴] ع. د. اصلی، غ. ر. گ. نژاد، و س. آقابگیان، «اثر حکمرانی خوب بر سطح فساد اقتصادی در کشورهای با سطح توسعه یافتگی متوسط»، «فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه»، vol. ۲۶، no. ۴، pp. ۳-۲۴، ۱۳۹۳.
- [105] M. I. Juarez-Garcia, "The moral incompetence of anti-corruption experts," Res Publica, vol. 27, no. 4, pp. 537-557, 2021.
- [106] J. G. Lambsdorff, M. Taube, and M. Schramm, The new institutional economics of corruption, vol. 64. Routledge, 2004.
- [107] P. Mauro, "Corruption and the Composition of Government Expenditure," Governance, Corrupt., p. 225, 2002.
- [108] M. Bertrand, S. Djankov, R. Hanna, and S. Mullainathan, "Corruption in driving licensing process in Delhi," Econ. Polit. Wkly., vol. 43, no. 5, pp. 71-76, 2008.
- [109] D. D. Yang, "Corruption by monopoly: Bribery in Chinese enterprise licensing as a repeated bargaining

game," *China Econ. Rev.*, vol. 16, no. 2, pp. 171–188, 2005.

- گ. نویسندگان، "گزارش تحلیلی درباره طرح‌ها و لوايح - لايحه ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد"، فصلنامه اطلاع‌رسانی حقوقی، [110] 1386.
- [111] F. Teichmann, M.-C. Falker, and B. S. Sergi, "Gaming environmental governance? Bribery, abuse of subsidies, and corruption in European Union programs," *Energy Res. Soc. Sci.*, vol. 66, p. 101481, 2020.
- [112] H. Zhang, R. An, and Q. Zhong, "Anti-corruption, government subsidies, and investment efficiency," *China J. Account. Res.*, vol. 12, no. 1, pp. 113–133, 2019.
- [113] L. Fang, J. Lerner, C. Wu, and Q. Zhang, "Corruption, government subsidies, and innovation: Evidence from China," pp. 1–43, 2018.

[۱۱۴] ر. رز و گ. پیفر، حکمرانی نامطلوب و فساد. تهران: نشر روزنه، ۱۴۰۰.

- [۱۱۵] فرهاد پروین، "اهداف و وظایف قوه قضائیه در قانون اساسی"، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، *vol. ۴۳-۴۴*، no. ۹، pp. ۱۱۲-۱۲۹، ۱۳۸۲.
- [۱۱۶] د. ادیان و مذاهب، "فساد و انواع آن چیست؟"
- [۱۱۷] فتانه درتاج و اکرم درتاج، "پیامدهای اسراف و مصرف‌گرایی"، فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، *vol. ۱۳*، no. ۴، pp. ۲۳۳-۲۵۷، ۱۳۹۲.
- [۱۱۸] م. طاهری دمنه و م. کاظمی، "خوانشی آینده‌پژوهانه از پروبلماتیک امید اجتماعی در ایران"، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی، *vol. ۹*، no. ۳، pp. ۴۹-۸۰، ۲۰۲۰.

[119] M. Bentley, *Selling the state: Privatisation in Britain*. Weidenfeld and Nicolson, 1987.

- [۱۲۰] ع. رحیمی بروجردی، سیاست‌های اقتصاد کلان و اصلاحات ساختاری. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۳.
- [۱۲۱] ف. رئیس‌دانا، "تورم، خصوصی‌سازی و گسترش فساد"، صنعت حمل و نقل، ۱۳۷۵.
- [۱۲۲] حسین جدی، "ریشه‌های فساد اداری و شیوه‌های مبارزه با آن"، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، *vol. ۲۸۱-۲۸۲*، no. ۲۵، pp. ۱۱۸-۱۳۸۹، ۱۳۷۳.
- [۱۲۳] م. پ. قادر و ف. بابارضا، "مدل تلفیقی توانمندسازی منابع انسانی برای مقابله با فساد اداری"، نشریه مطالعات دین، معنویت و مدیریت، *vol. ۲*، no. ۴، pp. ۴۳-۸۰، ۱۳۹۳، ۳.
- [۱۲۴] ر. همشهری، "ریشه‌های فساد در خصوصی‌سازی"، ۱۳۹۸.
- [۱۲۵] ز. شکری و م. خیرگو، "استراتژی مبارزه با فساد: آیا خصوصی‌سازی فساد اداری را کاهش می‌دهد؟"، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، *vol. ۱۱-۱۲*، pp. ۱۴۲-۱۳۸۸، ۱۳۸۸.

[126] J. G. Lambsdorff, *The institutional economics of corruption and reform: Theory, evidence and policy*. Cambridge university press, 2007.

- [۱۲۷] ح. دانایی‌فرد، "استراتژی مبارزه با فساد: آیا فناوری اطلاعات فساد اداری را کاهش می‌دهد؟"، پژوهش‌های مدیریت در ایران، *vol. ۹*، no. ۲، pp. ۱۰۱-۱۱۷، ۲۰۲۱.

[128] B. C. Basheka, P. O. Nagitta, and R. B. Namara, "The role of civil servants and political leaders in combating public procurement corruption in Uganda: an empirical analysis," *African J. Public Aff.*, 2012.

[129] A. Graycar, "Corrupt procurement: rethinking the roles of principals and agents," *Policy Des. Pract.*, vol. 5, no. 3, pp. 276–293, 2022.

[130] P. A. Hudon and C. Garzón, "Corruption in public procurement: entrepreneurial coalition building," *Crime, Law Soc. Chang.*, vol. 66, no. 3, pp. 291–311, 2016.

[131] E. Iossa and D. Martimort, "Corruption in public-private partnerships, Incentives and contract incompleteness," *CESifo DICE Rep.*, vol. 12, no. 3, pp. 14–16, 2014.

- [۱۳۲] م. خضری و همکاران، "شناسایی زمینه‌های فساد اقتصادی در مناقصه‌های دولتی"، اقتصاد تطبیقی، *vol. ۴*، no. ۲، pp. ۱-۲۴، ۱۳۹۶.

[۱۳۳] ح. ناعمه، "شفافیت و مبارزه با فساد در انعقاد قراردادهای اداری ایران"، فصلنامه تحقیقات حقوقی، *vol. ۱۴*، no. ویژه نامه شماره

۲۰۱۱، ۴

[134] F. Boehm and J. Olaya, "Corruption in public contracting auctions: the role of transparency in bidding processes," *Ann. Public Coop. Econ.*, vol. 77, no. 4, pp. 431–452, 2006.

[135] Y. Lengwiler and E. Wolfstetter, "Auctions and corruption: An analysis of bid rigging by a corrupt auctioneer," *J. Econ. Dyn. Control*, vol. 34, no. 10, pp. 1872–1892, 2010.

[136] Y. Lengwiler and E. G. Wolfstetter, "Bid Rigging - an Analysis of Corruption in Auctions," *SSRN Electron. J.*, no. 1488, 2021.

[۱۳۷] م. مرادی و س. زرندی، "بررسی تطبیقی نظارت دولت بر موسسات خیریه ایران و انگلستان،" اولین همایش ملی خیر ماندگار، تهران، ۱۳۹۵.

[۱۳۸] س. آکادمی خیر ایران، "دلایل اصلی ایجاد فساد در موسسات خیریه،" ۱۴۰۲.

[۱۳۹] م. خلیلی کلاریجانی، م. ع. خیراللهی، و ع. فقیهی، "مدل سیستمی پیشگیری از فساد اداری در سازمان اوقاف و امور خیریه،" ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، vol. ۳، no. ۱، pp. ۷۷۱–۷۸۵، ۲۰۲۰.

[۱۴۰] س. حسینی، "بررسی جرم پولشویی در بستر موسسات خیریه،" دومین همایش ملی خیر ماندگار (مطالعه و ارزیابی امور خیر در ایران با تمرکز بر چالش‌های نیکوکاری در ایران امروز)، ۱۳۹۷.

[۱۴۱] م. اصغری، "رویکرد جرم‌شناختی به جرایم موسسات خیریه،" وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۰.

[۱۴۲] سهراب دل‌انگیزان، محمدشریف کریمی، و زینب خالوندی، "تأثیر شاخص درک فساد مالی بر رشد اقتصادی بر اساس تفکیک بین کشوری در حوزه‌ی آزادی اقتصاد با روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)،" اقتصاد مالی، vol. ۲۴، no. ۷، pp. ۱۶۱–۱۸۶، ۱۳۹۲.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir